

Επιπτώσεις τρεχουσών εξελίξεων. Ο ερχόμενος αιώνας τού «σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα»

Σε λίγους μήνες εγκαταλείπουμε τον εικοστό αιώνα, τον αιώνα που περιγράφεται από τους πιο πηχρούς απολογητές του κεφαλαίου ως «ο αμερικανικός αιώνας». Τέτοιες απόψεις εκφέρονται σαν να μην είχαν υπάρξει ποτέ η Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917 ή η Κινεζική και η Κουβανική Επανάσταση, καθώς και οι απελευθερωτικοί αγώνες κατά της αποικιοκρατίας, για να μην αναφερθούμε στην ταπεινωτική ήττα που υπέστησαν οι ίδιες οι ΗΠΑ στο Βιετνάμ. Πράγματι οι άκριτοι υπερασπιστές της καθεστηριχίας τάξης προβλέπουν με εμπιστοσύνη ότι όχι μόνο ο ερχόμενος αιώνας αλλά ολόκληρη η επόμενη χιλιετία πρόκειται να προσαρμοστεί στους κανόνες της «Pax Americana». Ωστόσο, η απλή αλήθεια συνίσταται στο γεγονός ότι οι βαθύτερες αιτίες των μεγάλων κοινωνικών σεισμών του εικοστού αιώνα που αναφέρθηκαν αμέσως πιο πάνω —στους οποίους θα μπορούσε να προσθέσει κάποιος μερικούς ακόμη, τόσο θετικούς όσο και αρνητικούς, συμπεριλαμβανομένων δύο παγκόσμιων πολέμων— δεν έχουν αντιμετωπιστεί από τις επιγενόμενες εξελίξεις, ανεξάρτητα από το κατά πόσο ο συσχετισμός των δυνάμεων ανατοποθετήθηκε κατά την τελευταία δεκαετία σε όφελος του κεφαλαίου. Αντιθέτως, με κάθε νέα φάση εξαναγκαστικής μετατόπισης στο χρόνο, οι αντιφάσεις του καπιταλιστικού συστήματος μπορούν μόνο να επιδεινωθούν, μεταφέροντας μαζί τους έναν ολοένα και μεγαλύτερο κίνδυνο για την επιβίωση της ανθρωπότητας.

Η χρόνια αδυναμία επίλυσης των κοινωνικών ανταγωνισμών μας, σε συνδυασμό με το ανεξέλεγκτο του κεφαλαίου, μπορούν βεβαίως να συνεχίσουν να προκαλούν για κάποιο χρόνο την ατμόσφαιρα θριάμβου καθώς και τις αποπροσανατολιστικές ψευδαισθήσεις περί μονιμότητας, όπως έγινε και στο πρόσφατο παρελθόν. Αλλά με το χρόνο, τα συσσωρευόμενα και καταστροφικά εντεινόμενα προβλήματα πρέπει να αντιμετωπιστούν. Και τούτο διότι, αν ο επόμενος αιώνας πρόκειται πράγματι να είναι ο θριαμβικός «αμερικανικός αιώνας» του κεφαλαίου, δε θα υπάρξουν πλέον άλλοι αιώνες για τους ανθρώπους ούτε, πολύ περισσότερο, χιλιετία. Λέγοντας αυτό, δεν κάνω «αντι-αμερικανισμό». Στα 1992 εξέφρασα την πεποίθησή μου ότι το μέλλον του σοσιαλισμού θα αποφασιστεί στις ΗΠΑ, όσο και αν αυτό ακούγεται απαισιόδοξο. Επιχείρησα να υπαινιχθώ αυτό το σημείο στο τελευταίο τμή-

μα του *The Power of Ideology*, όπου συζήτησα το πρόβλημα της καθολικότητας¹. Ο σοσιαλισμός είτε θα πραγματωθεί καθολικά και με τέτοιο τρόπο, ώστε να αγκαλιάσει όλες τις περιοχές, συμπεριλαμβανομένων και των πιο αναπτυγμένων καπιταλιστικών περιοχών του κόσμου, είτε θα αποτύχει². Με δεδομένο το παρόν επίπεδο ανάπτυξης, με τα βαρύτατα διαπλεκόμενα προβλήματα να κραυγάζουν για μια διαρκή λύση, μόνο μια καθολικά βιώσιμη προσέγγιση μπορεί να λειτουργήσει. Αλλά, παρά την εξαναγκαστική «παγκοσμιοποίησή» του, το αθεράπευτα άδικο σύστημα του κεφαλαίου είναι *δομικά ασύμβατο* προς την *καθολικότητα* με κάθε έλλογη έννοια του όρου.

Κεφάλαιο - η ζώσα αντίφαση

Παρά τους όποιους ισχυρισμούς της τρέχουσας «παγκοσμιοποίησης», δεν μπορεί να υπάρξει καθολικότητα στον κοινωνικό κόσμο χωρίς *ουσιώδη ισότητα*. Προφανώς, λοιπόν, το σύστημα του κεφαλαίου, σε όλες τις ιστορικά γνωστές ή νοητές μορφές του, είναι συνολικά εχθρικό ακόμη και προς τις δικές του —φανταχτερές και ψευδεπίγραφες— προβολές της παγκοσμιοποιούμενης καθολικότητας. Και είναι ασύγκριτα πιο εχθρικό προς τη μόνη νοηματικά μεστή πραγμάτωση της κοινωνικά βιώσιμης καθολικότητας, που θα εναρμόνιζε πλήρως την καθολική ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων με την ολόπλευρη ανάπτυξη των ικανοτήτων και των δυνατοτήτων των ελεύθερα συνεταιριζόμενων κοινωνικών ατόμων, καθώς θα στηρίζονταν στις συνειδητά επιδιωκόμενες φιλοδοξίες τους. Αντί αυτού, η *δυναμική* της τάσης του κεφαλαίου προς καθολίκευση τρέπεται στην *πραγματικότητα* της *απάνθρωπης αλλοτρίωσης και πραγματοποίησης*. Για να το πούμε μαζί με τον Marx:

Όταν η περιοριστική αστική μορφή αφαιρεθεί, τι άλλο είναι ο πλούτος παρά η καθολικότητα των ανθρώπινων αναγκών, ικανοτήτων, απολαύσεων, παραγωγικών δυνάμεων, κ.τ.λ., δημιουργημένων διαμέσου της καθολικής ανταλλαγής; [Τι άλλο παρά] η πλήρης ανάπτυξη της ανθρώπινης κυριαρχίας πάνω στις δυνάμεις της φύσης, στις δυνάμεις της λεγόμενης φύσης καθώς και σε εκείνες της ίδιας της φύσης της ανθρωπότητας; [Τι άλλο παρά] η απόλυτη επεξεργασία των δημιουργικών ικανοτήτων του [ανθρώπου], χωρίς καμιά άλλη προϋπόθεση εκτός από την προγενέστερη ιστορική ανάπτυξη, που καθιστά αυτή την ανάπτυξη, δηλαδή την ανάπτυξη όλων των ανθρώπινων δυνάμεων ως τέτοιων σκοπό καθεαυτόν και όχι μετρουμένο με προκαθορισμένο μέτρο; Όταν [ο άνθρωπος] δεν αναπαράγει τον εαυτό του σε μια εξειδίκευση, αλλά παράγει την ολότητά του; [Όταν] αγωνίζεται να μην παραμείνει αυτός που έχει γίνει, αλλά συγκροτείται στην απόλυτη κίνηση του γίνεσθαι; Στα αστικά οικονομικά —και στην εποχή της παραγωγής που τους αντιστοιχεί— αυτή η ολοκληρωμένη επεξεργασία του ανθρώπινου περιεχομένου εμφανίζεται ως πλήρης εκκένωση, αυτή η καθολική αντικειμενικοποίηση [εμφανίζεται] ως συνολική αλλοτρίωση, και η κατάρρευση όλων των περιορισμένων, μονόπλευρων σκοπών [εμφανίζεται] ως θυσία του ανθρώπινου σκοπού καθεαυτόν σε έναν εξωτερικό σκοπό³.

Η ανάπτυξη του —κατ' αρχήν καθολικά εφαρμόσιμου— λειτουργικού καταμερισμού εργασίας συνιστά τη δύναμη απελευθερωτική *οριζόντια* διάσταση της εργασιακής διαδικασίας του κεφαλαίου. Ωστόσο, αυτή η διάσταση είναι *αξεχώριστη* από τον *κάθετο/ιεραρχικό*

καταμερισμό εργασίας μέσα στο πλαίσιο της διατάσσουσας δομής του κεφαλαίου. Η λειτουργία της κάθετης διάστασης συνίσταται στη διασφάλιση των ζωτικών συμφερόντων του συστήματος διαμέσου της διασφάλισης της συνεχούς εξάπλωσης της υπεραξίας και στη βάση της μέγιστης πρακτικά εφικτής εκμετάλλευσης της εργασίας ως ολότητας. Αντιστοίχως, η οριζόντια δομούσα δύναμη αφήνεται να προχωρεί σε μια δεδομένη στιγμή μόνο στο βαθμό που είναι σταθερά ελέγξιμη στον αναπαραγωγικό ορίζοντα του κεφαλαίου από την κάθετη διάσταση. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να ακολουθήσει τη δική της δυναμική μόνο στο βαθμό που τα παραγωγικά αναπτύγματα που ακολουθούν παραμένουν ελέγξιμα μέσα στις παραμέτρους των επιταγών του κεφαλαίου (και των αντίστοιχων περιορισμών). Οι απαιτήσεις ελέγχου της κάθετης διάταξης από την πλευρά του κεφαλαίου συνιστούν τη βαρύνουσα στιγμή στη σχέση ανάμεσα στις δύο διατάξεις. Αλλά, καθώς στην ανοδική φάση της ανάπτυξης του συστήματος η οριζόντια και η κάθετη διάσταση αλληλοσυμπληρώνονται διαμέσου των σχετικά ελαστικών αμοιβαίων ανταλλαγών, αμέσως μόλις η ανοδική φάση ξεπεραστεί, η μέχρι πριν βαρύνουσα στιγμή της διαλεκτικής σύνθεσης μετατρέπεται σε ένα, σε τελική ανάλυση, *διαλυτικό μονόπλευρο καθορισμό*. Αυτό επιφέρει σοβαρούς περιορισμούς στην παραγωγική ανάπτυξη, μαζί με μια μείζονα κρίση συσσώρευσης ιδιαίτερα έκδηλη στους καιρούς μας. Να γιατί η δυναμική καθολικότητα στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, που είχε αποτελέσει αντικείμενο υπόσχεσης, πρέπει να απορριφθεί προς το συμφέρον της εξασφάλισης της αυτο-κατευθυνόμενης μερικότητας του κεφαλαίου και της μη υπερβάσιμης δομικής ιεραρχίας.

Το σύστημα του κεφαλαίου αρθρώνεται σαν ένα δίκτυο αντιφάσεων που προσομοιάζουν σε ζούγκλα και οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο επιτυχούς *διαχείρισης* για ένα διάστημα, αλλά ουδέποτε θα ξεπεραστούν οριστικά. Στη ρίζα όλων αυτών βρίσκουμε τον ασυμφιλίωτο ανταγωνισμό ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία, που προσλαμβάνει πάντοτε αναγκαστικά τη μορφή της *δομικής/ιεραρχικής υποταγής της εργασίας στο κεφάλαιο*, ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο επεξεργασμένες και μυστικοποιητικές προσπάθειες στόχευσαν να συγκαλύψουν τη δομική υποταγή. Καταγράφοντας μόνο μερικές από τις κύριες αντιφάσεις, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με εκείνες ανάμεσα στην παραγωγή και την κατανάλωση, την παραγωγή και την κυκλοφορία, τον ανταγωνισμό και το μονοπώλιο, την ανάπτυξη και την υπανάπτυξη (δηλαδή τη διαίρεση Βορρά και Νότου, τόσο παγκόσμια όσο και μέσα σε κάθε ξεχωριστή χώρα), την εξάπλωση που εγκυμονεί τα σπέρματα μιας στενότητας που παράγει κρίση, [βρισκόμαστε αντιμέτωποι] με την αντίφαση ανάμεσα στην παραγωγή και την καταστροφή (η τελευταία μάλιστα υμνείται συχνά σαν «παραγωγική» και «δημιουργική» καταστροφή), τη δομική κυριαρχία του κεφαλαίου πάνω στην εργασία και την αξεπέραστη εξάρτηση της ζωντανής εργασίας, την παραγωγή ελεύθερου χρόνου (υπεραξία) και την ψευδελίγραφη άρνησή του διαμέσου της επιταγής της αναπαραγωγής και εκμετάλλευσης της αναγκαίας εργασίας, την αντίφαση ανάμεσα στον ολοκληρωτικά αυταρχικό τρόπο λήψης αποφάσεων στις παραγωγικές επιχειρήσεις και την ανάγκη για συναινετική εφαρμογή τους, την εξάπλωση της απασχόλησης και τη δημιουργία ανεργίας, το κίνητρο εξοικονόμησης υλικών και ανθρώπινων πόρων συνδεδεμένο με την πιο παράλογη κατασπατάλησή τους, την αντίφαση ανάμεσα στην αύξηση της απόδοσης με κάθε κόστος και τη συναφή καταστροφή του περιβάλλοντος, την τάση των διεθνικών επιχειρήσεων προς

παγκοσμιοποίηση και τους αναγκαίους περιορισμούς που ασκούνται από τα εθνικά κράτη, τον έλεγχο πάνω στις επιμέρους παραγωγικές μονάδες και την αποτυχία ελέγχου του ευρύτερου πλαισίου τους (έτσι εξηγείται και ο ιδιαίτερα προβληματικός χαρακτήρας όλων των προσπαθειών σχεδιασμού του συστήματος του κεφαλαίου με κάθε νοητή μορφή) και την αντίφαση ανάμεσα στην οικονομικά και πολιτικά ρυθμιζόμενη απόσπαση υπεραξίας. Είναι μάλλον αδιανόητο να υπάρξει υπέρβαση έστω και μίας από αυτές τις αντιφάσεις, και ακόμη περισσότερο αυτού του αξεδιάλυτα δεμένου πλέγματός τους, χωρίς τη συγκρότηση μιας ριζοσπαστικής εναλλακτικής στον τρόπο με τον οποίο το κεφάλαιο ασκεί τον κοινωνικό μεταβολικό έλεγχό του. Μιας εναλλακτικής βασισμένης στην ουσιαστική ισοότητα, της οποίας η ολοσχερής απουσία αποτελεί τον κοινό παρονομαστή και το μολυσμένο πυρήνα όλων των κοινωνικών σχέσεων στο υπάρχον σύστημα.

Αυτό που έχει επίσης σημασία να υπογραμμιστεί εδώ είναι το ότι —εξαιτίας της δομικής κρίσης του συστήματος του κεφαλαίου ως τέτοιου, σε αντίστιξη προς τις περιοδικές συγκυριακές κρίσεις του καπιταλισμού που παρατηρήθηκαν κατά το παρελθόν— τα προβλήματα επιδεινώθηκαν μοιραία στο παρόν στάδιο ανάπτυξης, θέτοντας στην ημερήσια διάταξη της ιστορίας την ανάγκη ενός βιώσιμου συνολικού ελέγχου των παραγωγικών και πολιτισμικών ανταλλαγών της ανθρωπότητας ως ιδιαίτερα επείγοντος ζητήματος. Ο Marx μπορούσε ακόμη να κάνει λόγο για την ανάπτυξη του συστήματος του κεφαλαίου ως συστήματος που, παρά τα δικά του όρια και περιορισμούς, «διευρύνει τον κύκλο της κατανάλωσης» και «καταστρέφει όλους τους φραγμούς που περικλείουν την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, την εξάπλωση των αναγκών, την ολόπλευρη ανάπτυξη της παραγωγής και την εκμετάλλευση και ανταλλαγή των φυσικών και πνευματικών δυνάμεων»⁴. Με αυτό το πνεύμα μπορούσε να χαρακτηρίσει την πλήρη εκδίπλωση του συστήματος του κεφαλαίου ως «προϋπόθεση ενός νέου τρόπου παραγωγής»⁵. Σήμερα, δεν μπορεί να υπάρξει ζήτημα μίας «ολόπλευρης ανάπτυξης της παραγωγής» σε σύνδεση προς την εξάπλωση των ανθρώπινων αναγκών. Συνεπώς, με δεδομένο τον τρόπο που ενεργοποιείται η φανταχτερή τάση του κεφαλαίου προς παγκοσμιοποίηση —και συνεχίζει να ενισχύεται— θα ισοδυναμούσε μάλλον με αυτοκτονία να οραματιστεί κάποιος την καταστροφική τάση του κεφαλαίου ως προϋπόθεση του τόσο αναγκαίου νέου τρόπου αναπαραγωγής των συνθηκών επιβίωσης της ανθρώπινης ύπαρξης. Όπως έχουν τα πράγματα σήμερα, η μέριμνα του κεφαλαίου δεν μπορεί να συνίσταται στη «διεύρυνσή του κύκλου της κατανάλωσης», προς όφελος ενός «πλούσιου κοινωνικού ατόμου», για το οποίο μίλησε ο Marx, αλλά μόνο στη διευρυμένη αναπαραγωγή του ίδιου του συστήματος με οποιοδήποτε κόστος. Και το τελευταίο μπορεί να εξασφαλιστεί, τουλάχιστον για τον παρόντα χρόνο, με διάφορους τρόπους καταστροφής.

Διότι, από την παρανοϊκή οπτική γωνία της «διαδικασίας πραγμάτωσης» του κεφαλαίου, κατανάλωση και καταστροφή αποτελούν λειτουργικά ισοδύναμα. Κάποτε η διεύρυνση του κύκλου της κατανάλωσης μπορούσε να συμβαδίζει με τη βαρύνουσα επιταγή της διευρυμένης αυτο-πραγμάτωσης του κεφαλαίου. Με το τέλος της ιστορικής ανόδου του κεφαλαίου, οι συνθήκες της εκτατικής αναπαραγωγής του συστήματος άλλαξαν ριζικά και ανεπανόρθωτα, ωθώντας με ένταση στο προσκήνιο τις καταστροφικές τάσεις και, ως φυσική συνοδεία τους, την καταστροφική κατασπατάληση. Τίποτε δεν πιστοποιεί αυτό καλύτερα

από όσο το «στρατιωτικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα» και η συνεχόμενη επέκτασή του, παρά τους ισχυρισμούς της «νέας παγκόσμιας τάξης» και το λεγόμενο «μέρισμα ειρήνης» μετά το «τέλος του ψυχρού πολέμου». (Πρέπει να επιστρέψουμε σε αυτό το σύμπλεγμα προβλημάτων στην επόμενη ενότητα).

Σε ευθυγράμμιση προς αυτές τις εξελίξεις, το ζήτημα της ανεργίας άλλαξε επίσης σημαντικά προς το χειρότερο. Δεν περιορίζεται πλέον στο «στρατό εφεδρείας» που αναμένει να ενεργοποιηθεί και να ενταχθεί στο πλαίσιο της παραγωγικής εξάπλωσης του κεφαλαίου, όπως συνηθίζονταν να είναι η περίπτωση στην ανοδική φάση του συστήματος, ενίοτε μάλιστα σε καταπληκτικό βαθμό. Τώρα η βαριά πραγματικότητα της απάνθρωπης ανεργίας προσέλαβε ένα χρόνιο χαρακτήρα, γεγονός που αναγνωρίζεται ακόμη και από τους πιο άκριτους υπερασπιστές του κεφαλαίου —ασφαλώς, με έναν τρόπο αυτο-επιβεβαίωσης— ως «δομική ανεργία». Σε αντίστιξη, στις μεταπολεμικές δεκαετίες της αδιάταρακτης εξάπλωσης το πρόβλημα της ανεργίας θεωρήθηκε ότι είχε επιλυθεί οριστικά. Έτσι, ένας από τους χειριστούς απολογητές του καπιταλισμού —ο Walt Rostow: μια ηγετική φυσιογνωμία της «Ομάδας Εγκεφάλων» του προέδρου Kennedy— δήλωσε αλαζονικά σε ένα κενόλογο αλλά ιδιαίτερα επιτυχημένο βιβλίο ότι:

Υπάρχει κάθε λόγος να πιστεύει κάποιος, παρατηρώντας την ευαισθησία της πολιτικής διαδικασίας ακόμη και σε μικρούς θύλακες ανεργίας σε σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες, ότι οι αγροκίνητες και δειλές πολιτικές της δεκαετίας του 1920 και αυτής του 1930 σε σχέση προς το επίπεδο της ανεργίας δε θα γίνουν πλέον ανεχτές στις δυτικές κοινωνίες. Και τώρα τα τεχνάσματα του εμπορίου —εξαιτίας της κέϊνσιανής επανάστασης— γίνονται ευρέως αντιληπτά. Δεν πρέπει να λησμονείται ότι ο Keynes είχε θέσει στον εαυτό του το καθήκον της διάψευσης της πρόγνωσης του Marx σχετικά με την πορεία της ανεργίας στον καπιταλισμό· και σε μεγάλο βαθμό επέτυχε⁶.

Στο ίδιο πνεύμα ο Rostow και ολόκληρος ο στρατός της αστικής οικονομίας προέβλεψε με εμπιστοσύνη ότι όχι μόνο οι «θύλακες ανεργίας στις δυτικές δημοκρατίες» θα μετατρέπονταν σύντομα και για πάντα σε μια όαση «αφθονίας» και ευημερίας, αλλά και ότι, χάρις στις συνταγές τους και στα «εμπορικά τεχνάσματα» του καθολικά εφαρμόσιμου «εκσυγχρονισμού», και ο «Τρίτος Κόσμος» θα φθάσει στο ίδιο επίπεδο «ανάπτυξης» και στην ευτυχή ολοκλήρωση, όπως και οι «δυτικές δημοκρατίες» μας. Διότι είχε θεωρηθεί ότι οφείλονταν στην προδιαγεγραμμένη φύση του άχρονου σύμπαντος το γεγονός ότι την «υπανάπτυξη» θα ακολουθούσε η καπιταλιστική «απογείωση», που με τη σειρά της φέρνει μαζί της χωρίς ενδοιασμούς μια φυσική «δυναμική προς ωρίμανση», δεδομένου ότι οι πολιτικές δυνάμεις των «δυτικών δημοκρατιών» προφυλάσσουν από τις κακές πράξεις των ταραχοποιών επαναστατών, που έχουν την τάση να παρεμβαίνουν σε αυτή τη φυσική τάση.

Αυτή η ευφορία παρήγαγε μια γενναιόδωρα χρηματοδοτημένη βιομηχανία των «σπουδών της ανάπτυξης», περιστρεφόμενη σε ολοένα και περισσότερο διευρυνόμενους κύκλους και καταλήγοντας στην άμμο της καθολικής λήθης, όπως οι σταγόνες της βροχής στην ακτή της θάλασσας, καθώς —με την ανάδυση της δομικής κρίσης του κεφαλαίου— το παλιροϊκό κύμα του νεοφιλελεύθερου μονεταρισμού ανέλαβε τις ιδεολογικά διευθύνουσες θέσεις, που μέχρι τότε κατέχονταν από τους αρχιερείς της κέϊνσιανής σωτηρίας. Και όταν στο τέ-

λος έπρεπε να γίνει δεκτό ότι τα κείνσιανά «εμπορικά τεχνάσματα» δε θα μπορούσαν ποτέ ξανά να επαναλάβουν τα πρότερα «θαύματα» (δηλαδή, συνθήκες που περιγράφονταν σαν «θαύματα» από εκείνους που πίστευαν τότε ανόητα σε αυτά, και όχι από τους κριτικούς αντιπάλους τους), οι προηγούμενοι προπαγανδιστές της κείνσιανής τελικής θεραπείας των ελαττωμάτων του κεφαλαίου απλά γύρισαν από την άλλη το παλτό τους και, χωρίς τον ελάχιστο ψίθυρο αυτοκριτικής, προσκάλεσαν όλους εκείνους που δεν είχαν φθάσει στο δικό τους επίπεδο υπερβατικού διαφωτισμού να ξυπνήσουν από τον ύπνο τους και να προσφέρουν στον «πάλαι ποτέ» ήρωά τους μια αξιοπρεπή κηδεία⁷.

Με αυτό τον τρόπο, η ιδεολογία του «εκσυγχρονισμού του Τρίτου Κόσμου» έπρεπε —κάπως ταπεινωτικά— να εγκαταλειφθεί. Το θέμα περιεπλάκη ακόμη περισσότερο από τον κλιμακούμενο κίνδυνο οικολογικής καταστροφής και από την προφανή υπόθεση ότι εάν, διαμέσου της «δυναμικής του Τρίτου Κόσμου για ωρίμανση», τα καταστροφικά επίπεδα κατασπατάλησης και ρύπανσης που προκαλούνται από τη χώρα-υπόδειγμα του «εκσυγχρονισμού», τις ΗΠΑ, αφήνονταν να επικρατήσουν έστω μόνο, για παράδειγμα, στην Ινδία και στην Κίνα, αυτό θα επέφερε ολέθριες συνέπειες και στις εξιδανικευμένες «δυτικές δημοκρατίες». Επιπλέον, η αυτοεξυπηρετούμενη λύση που πρόσφατα συνιστάται από τις ΗΠΑ —η «αγορά δικαιωμάτων ρύπανσης» από τις χώρες του «Τρίτου Κόσμου»— θα αποτελούσε μια αυτοκαταστροφική έννοια, αν δεν προϋπέθετε ταυτόχρονα την εξακολούθηση της «υπανάπτυξης του Τρίτου Κόσμου». Συνεπώς από εδώ και πέρα και παντού, συμπεριλαμβανομένων των «δυτικών δημοκρατιών», η ιδεολογία του «εκσυγχρονισμού» έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ως ένας νέος τύπος όπλου, έτσι ώστε να χτυπήσει και να απαξιώσει τους «Παλιούς Εργατικούς» για το ότι αρνήθηκαν να «εκσυγχρονιστούν» από τους «Νέους Εργατικούς»· για το ότι, δηλαδή, απέτυχαν να γίνουν «σύγχρονοι» εγκαταλείποντας στο σύνολό τους, όπως έκαναν οι «Νέοι Εργατικοί», ακόμη και τις ήττα σοσιαλδημοκρατικές αρχές και δεσμεύσεις τους. Οι νέοι καθολικά συνιστώμενοι και επιτασσόμενοι στόχοι προπαγάνδας που έπρεπε να ακολουθηθούν ήταν «δημοκρατία και ανάπτυξη»: δημοκρατία, όπως διαμορφώθηκε στο πρότυπο της πολιτικής συναίνεσης ανάμεσα σε Ρεπουμπλικάνους και Δημοκρατικούς, και ως αποτέλεσμα της οποίας η εργατική τάξη ανεπίσημα *χειραγωγήθηκε* και ανάπτυξη που δε σήμαινε τίποτε άλλο παρά αυτό που μπορεί εύκολα να συμπιεστεί μέσα στο άδαιο κέλυφος του πιο μονόπλευρου ορισμού «τυπικής δημοκρατίας», προκειμένου να επιβληθεί σε όλο τον κόσμο, από τις «πρόσφατα αναδυόμενες δημοκρατίες» της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης ως τη Νοτιο-Ανατολική Ασία και την Αφρική, καθώς και στη Λατινική Αμερική. Όπως το έθεσε το ηγετικό όργανο προπαγάνδας της κυριαρχούμενης από τις ΗΠΑ ομάδας G7, ο *Economist* του Λονδίνου, με τον αμίμητο κυνισμό του:

Δεν υπάρχει εναλλακτική απέναντι στην ελεύθερη αγορά ως τρόπο οργάνωσης της οικονομικής ζωής. Η εξάπλωση της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς πρέπει να οδηγήσει βαθμιαία προς μια πολυκομματική δημοκρατία, διότι οι λαοί που έχουν ελεύθερη οικονομική επιλογή τείνουν να επιμένουν να έχουν επίσης ελεύθερη πολιτική επιλογή⁸.

Η «ελεύθερη οικονομική επιλογή» για την εργασία ως ανταγωνιστή του κεφαλαίου, όσον αφορά στην απασχόληση, μπορεί να ανάγεται μόνο στην υποταγή στις διαταγές που απορρέουν από τις επεκτατικές επιταγές του συστήματος· και για τους συνεχώς αυξανόμε-

νους αριθμούς αυτών που δεν είναι και τόσο «τυχεροί», σημαίνει την έκθεσή τους στις ταπεινώσεις και στην ακραία κακουχία που προκαλούνται από τη χρόνια «δομική ανεργία». Όσον αφορά στην «ελεύθερη πολιτική επιλογή» που μπορεί να ασκηθεί μέσα στο πλαίσιο της «πολυκομματικής δημοκρατίας», στην πραγματικότητα συμπυκνώνεται στην πικρά παραχωρούμενη αποδοχή των συνεπειών μιας ολοένα συρρικνούμενης πολιτικής συναίνεσης, που έκανε όχι λιγότερο από το 77% των Βρετανών ψηφοφόρων —και σχεδόν το ίδιο ποσοστό του λαού και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας— να αρνηθούν να συμμετάσχουν σε μια τέτοια χωρίς νόημα τελετουργία στις τελευταίες εθνικού βεληνεκούς εκλογές, όταν εκλήθησαν να επιλέξουν τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Συνεπώς, όπως συνέβη και στο πεδίο της παραγωγικής απασχόλησης, γίναμε μάρτυρες δραματικών αντιστροφών και στο πεδίο της πολιτικής αντιπροσώπευσης και διαχείρισης ως αποτελέσματος της συρρίκνωσης των περιθωρίων του κεφαλαίου. Στον τομέα της παραγωγής η ανοδική φάση της ανάπτυξης του κεφαλαίου έφερε μαζί της μια μαζική εξάπλωση της απασχόλησης, παραχωρώντας τη θέση της στην εποχή μας στην επικίνδυνη τάση της χρόνιας ανεργίας. Όσον αφορά στον πολιτικό τομέα, θα μπορούσαμε να παρακολουθήσουμε μια κίνηση από τη δραματική διεύρυνση του δικαιώματος ψήφου μέχρι του σημείου της καθολικής ψήφου και της αντίστοιχης διαμόρφωσης των κομμάτων της εργατικής μάζας, που οδήγησε σε μια μείζονα αντιστροφή όσον αφορά στην άτυπη, αλλά αποτελεσματική και ολοκληρωτική χειραγώγηση της εργασίας στο κοινοβουλευτικό πολιτικό περιβάλλον. Σε σχέση προς αυτό, είναι αρκετό να σκεφθεί κάποιος πολιτικούς σχηματισμούς όπως οι «Νέοι Εργατικοί» και τα ισοδυνάμιά τους στην «αντίπερα όχθη», που εφαρμόζουν την πιο παρὰ ξένη μορφή «δημοκρατικής λήψης αποφάσεων» σε μικροσκοπικά «μαγειρεία» (ή τις πιο «απρόσωπες» διαδικασίες), επιβάλλοντας χωρίς έλεος τη σοφία του «δεν υπάρχει εναλλακτική» σε κάθε διαφωνία, ακόμη και σε εκείνη που συμβαίνει να διασώζεται τυχαία στα χωρίς εξουσία εθνικά υπουργικά συμβούλια.

Η καταστροφική τάση της χρόνιας ανεργίας επηρεάζει τώρα ακόμη και τις καπιταλιστικά πιο προχωρημένες χώρες. Ταυτόχρονα, ακόμη και οι απασχολούμενοι σε αυτές τις χώρες υποχρεώνονται να υποστούν την επιδείνωση των υλικών συνθηκών της ύπαρξής τους, γεγονός που προκύπτει ακόμη και από τις επίσημες στατιστικές. Και τούτο, διότι το τέλος της ιστορικής ανόδου του κεφαλαίου έφερε μαζί του και μια προς τα κάτω εξίσωση του διαφορικού ποσοστού εκμετάλλευσης⁹.

Το τέλος του «εκσυγχρονισμού του Τρίτου Κόσμου» σηματοδοτεί ένα ιδιαίτερα θεμελιώδες πρόβλημα στην ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος. Υπογραμμίζει τη μακροπρόθεση ιστορική σημασία του γεγονότος ότι το κεφάλαιο απέτυχε να ολοκληρώσει το σύστημά του ως παγκόσμιος καπιταλισμός, δηλαδή ως της κατ' εξοχήν οικονομικής ρύθμισης της εξαγωγής υπεραξίας. Παρ' όλες τις παρελθούσες φαντασιώσεις της «απογείωσης» και της «δυναμικής προς ωρίμανση», σήμερα σχεδόν ο μισός παγκόσμιος πληθυσμός υποχρεώνεται να αναπαράγει τις συνθήκες της ύπαρξής του με τρόπους που βρίσκονται σε οξεία αντίθεση προς τον εξιδανικευμένο «μηχανισμό της αγοράς» ως του κατ' εξοχήν κυρίαρχου ρυθμιστή του κοινωνικού μεταβολισμού. Αντί της ολοκλήρωσής του ως καθεαυτού καπιταλιστικού παγκόσμιου συστήματος, το κεφάλαιο, πέρα από τις χώρες όπου ο οικονομικός τρόπος ελέγχου της ιδιοποίησης της υπεραξίας επικρατούσε, επέτυχε επίσης στο

να δημιουργήσει *θύλακες καπιταλισμού*, με μια περισσότερο ή λιγότερο ευρεία *μη-καπιταλιστική ενδοχώρα*. Από αυτή την άποψη, η Ινδία είναι ένα προφανές παράδειγμα, ενώ η Κίνα, αντιθέτως, ένα πολύ πιο σύνθετο, με την έννοια ότι το κράτος της δεν μπορεί να χαρακτηριστεί καπιταλιστικό. (Ωστόσο, η χώρα διαθέτει ορισμένους ισχυρούς καπιταλιστικούς θύλακες, συνδεδεμένους με μια μη-καπιταλιστική ενδοχώρα με πολύ περισσότερο από ένα δισεκατομμύριο κατοίκους). Αυτό είναι κατά κάποιον τρόπο ανάλογο προς [το τι συνέβαινε σε] ορισμένες παρελθούσες αυτοκρατορίες, π.χ. τη Βρετανική. Η Βρετανία άσκησε έναν καθολικό πολιτικό/οικονομικό έλεγχο στην Ινδία, εκμεταλλεύομενη πλήρως τους καπιταλιστικούς οικονομικούς θύλακές της, εγκαταλείποντας ταυτόχρονα τη συντηρητική πλειοψηφία του πληθυσμού στις δικές του πηγές της προ-αποικιακής περιόδου και της μεροκαματιάριχης επιβίωσης που επιδεινώθηκε εξαιτίας της αποικιοκρατίας. Και είναι αδιανόητο, για μια σειρά λόγων —μεταξύ των οποίων και η αστήριχτη και μη καθολικεύσιμη δομική άρθρωση του «αναπτυσσόμενου καπιταλισμού», με το καταστροφικά πολυδάπανο φθίνον ποσοστό χρησιμότητας ως μείζονος προϋπόθεσης για τη συνεχή επέκταση του συστήματος— το να θεωρήσει κάποιος ότι αυτή η αποτυχία του καπιταλισμού θα θεραπευθεί στο μέλλον. Συνεπώς, η αποτυχία του καπιταλιστικού εκσυγχρονισμού του «Τρίτου Κόσμου», παρ' όλες τις προσπάθειες που επενδύθηκαν σε αυτή στις μεταπολεμικές δεκαετίες της επέκτασης, έλκει την προσοχή μας σε ένα θεμελιώδες δομικό ελάττωμα του όλου συστήματος.

Σε αυτό το πλαίσιο, πρέπει να αναφερθεί με συντομία, ωστόσο, ένα ακόμη πρόβλημα: ο προφανής «υβριδισμός» ακόμη και στις καπιταλιστικά περισσότερο προχωρημένες χώρες. Η πρωτεύουσα διάσταση είναι η κλιμακούμενη άμεση και έμμεση εμπλοκή του κράτους στη διασφάλιση της συνεχούς βιωσιμότητας του τρόπου κοινωνικής μεταβολικής αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Παρ' όλες τις διαμαρτυρίες περί του αντιθέτου, σε συνδυασμό με νεοφιλελεύθερες φαντασιώσεις περί της «οπισθοχώρησης των συνόρων του κράτους», το σύστημα του κεφαλαίου δεν μπορεί να επιβιώσει ούτε για μια εβδομάδα χωρίς τη μαζική υποστήριξη που εξασφαλίζει σταθερά από το κράτος. Συζητήσα αυτό το πρόβλημα και άλλου, και συνεπώς μια σύντομη αναφορά είναι εδώ αρκετή. Το θέμα είναι ότι αυτό που ο Μαγκκονόμασε «έξωθεν βοήθεια», που παρασχέθηκε από τον Ερρίκο τον 8ο και άλλους στην πρώιμη καπιταλιστική ανάπτυξη, επανεμφανίστηκε τον εικοστό αιώνα σε μια αφάνταστα μαζική μορφή, από τις «κοινές αγροτικές πολιτικές» μέχρι τα τεράστια κρατικά χρηματοδοτούμενα ερευνητικά κεφάλαια και την ακόρεστη όρεξη του στρατιωτικού-βιομηχανικού συμπλέγματος¹⁰. Αυτό που κάνει το πρόβλημα πολύ χειρότερο είναι το γεγονός ότι κανένα σχετικό ποσό δεν αποδεικνύεται κάποτε αρκετό. Το κεφάλαιο, στην παρούσα φάση της ιστορικής ανάπτυξης, εξαρτήθηκε ολοκληρωτικά και με κλιμακούμενο τρόπο από την «έξωθεν βοήθεια». Ωστόσο, και από αυτή την άποψη, προσεγγίζουμε ένα συστηματικό όριο, με την έννοια ότι ερχόμαστε αντιμέτωποι με τη χρόνια ανεπάρκεια της *έξωθεν βοήθειας* σε σχέση προς το τι είναι τώρα το κράτος ικανό να διαθέσει. Πράγματι, η δομική κρίση του κεφαλαίου είναι α ξεχώριστη από τη χρόνια ανεπάρκεια μιας τέτοιας *έξωθεν βοήθειας* υπό όρους, τη στιγμή που τα ελαττώματα και οι αποτυχίες αυτού του ανταγωνιστικού συστήματος κοινωνικής αναπαραγωγής καλούν για μια χωρίς όρια παροχή της.

Η δυνάμει φονικότερη φάση του ιμπεριαλισμού

Μια από τις πλέον βαρύνουσες αντιφάσεις και ένας από τους πλέον βαρύνοντες περιορισμούς του συστήματος αφορά στη σχέση ανάμεσα στην τάση του διεθνικού κεφαλαίου για παγκοσμιοποίηση στον οικονομικό τομέα και τη συνεχή κυριαρχία των εθνικών κρατών ως των περιεκτικών πολιτικών διατακτικών δομών της καθεστηκίας τάξης. Με άλλα λόγια, παρ' όλες τις προσπάθειες των κυρίαρχων δυνάμεων να κάνουν το δικό τους εθνικό κράτος να θριαμβεύσει επί των άλλων και, ως εκ τούτου, να επικρατήσει ως το κράτος του συστήματος του κεφαλαίου καθεαυτού, επισπεύδοντας την πορεία της ανθρωπότητας στην κατεύθυνση τέτοιων εγχειρημάτων και προς τις αιματηρές περιπέτειες δύο φριχτών παγκόσμιων πολέμων κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, το εθνικό κράτος παρέμεινε ο έσχατος επιδιαιτητής των περιεκτικών κοινωνικο-οικονομικών και πολιτικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων, καθώς και ο πραγματικός εγγυητής απέναντι στους κινδύνους που αναλαμβάνονται από σημαντικές διεθνικές επιχειρήσεις. Προφανώς, αυτή είναι μια αντίφαση τέτοιου μεγέθους, ώστε δεν μπορεί να υποθέσει κάποιος ότι θα επιβιώσει για πάντα, ανεξάρτητα από την ατέλειωτη και επαναλαμβανόμενη ρητορεία που προσποιείται την επίλυση αυτής της αντίφασης διαμέσου του λόγου περί «δημοκρατίας και ανάπτυξης» και της παρλαμεντικής σύστοιχης πρότασης: «σκέψου παγκόσμια, δράσε τοπικά». Να γιατί το ζήτημα του ιμπεριαλισμού πρέπει να έρθει στο προσκήνιο της κριτικής προσοχής.

Εδώ και πολλά χρόνια, ο Paul Baran ορθά συνέλαβε τη ριζική αλλαγή στις μεταπολεμικές διεθνείς σχέσεις εξουσίας στον καπιταλιστικό κόσμο και «την αύξουσα ανικανότητα των παλαιών ιμπεριαλιστικών εθνών να διατηρήσουν τη δική τους επιρροή απέναντι στην αμερικανική επιδίωξη για εκτεταμένη επιρροή και εξουσία», επιμένοντας ότι «η επιβεβαίωση της αμερικανικής υπεροχής στον “ελεύθερο” κόσμο συνεπάγεται τον υποβιβασμό της Βρετανίας και της Γαλλίας (για να μη μιλήσουμε για το Βέλγιο, την Ολλανδία και την Πορτογαλία) στο επίπεδο των ελασσόνων συνεταιρών του αμερικανικού ιμπεριαλισμού»¹¹. Κατέγραψε επίσης τις πικρά νηφάλιες λέξεις του *Economist* του Λονδίνου, που υποστήριξε με χαρακτηριστική δουλοπρέπεια ότι «η ρήση “πρέπει να μάθουμε ότι δεν είμαστε οι Αμερικανοί” ισχύει σήμερα και δε θα μπορούσε να μην ισχύει. Έχουμε το δικαίωμα να εκθέσουμε τα εθνικά συμφέροντά μας και να αναμένουμε τους Αμερικανούς να τα σεβαστούν. Ωστόσο, εφόσον αυτό έχει συμβεί, πρέπει να προσβλέπουμε στην ηγεσία τους»¹². Μια παρόμοια υποστήριξη της αποδοχής της αμερικανικής ηγεσίας —αλλά ίσως χωρίς ακόμη την πλήρη παράδοση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, με τη μια ή την άλλη μορφή, στις ΗΠΑ— εκφράστηκε ένα τέταρτο του αιώνα νωρίτερα από τον *Observer* του Λονδίνου, λέγοντας με ενθουσιασμό ότι «η Αμερική βρήκε έναν άντρα. Σε αυτόν ο κόσμος πρέπει να βρει έναν ηγέτη»¹³.

Και ακόμη, το τέλος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας —μαζί με όλες τις άλλες— είχε ήδη προδιαγραφεί στον Εναρκτήριο Λόγο του Roosevelt, που κατέστησε απολύτως σαφές ότι ως πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών «δε θα φεισθεί προσπαθειών, προκειμένου να αποκαταστήσει το παγκόσμιο εμπόριο διαμέσου της διεθνούς οικονομικής αναπροσαρμογής»¹⁴. Και, στο ίδιο πνεύμα, λίγα χρόνια αργότερα υποστήριξε το δικαίωμα «στο εμπόριο σε μια ατμόσφαιρα ελευθερίας από τον αθέμιτο ανταγωνισμό και την κυριαρχία των μονο-

πωλίων στο εσωτερικό και στο εξωτερικό»¹⁵. Συνεπώς, η επικήρυξη αφορούσε τη Βρετανική Αυτοκρατορία από την αρχή της προεδρίας Roosevelt, και το ζήτημα της αποικιοκρατίας κατέστησε τη σχέση με τον Churchill πολύ οδυνηρή για τον τελευταίο. Αυτό αποκαλύφθηκε σε μια «εν μέρει» εκτός μικροφώνου ενημέρωση που έκανε ο Roosevelt μετά την επιστροφή του από τη συνδιάσκεψη της Γιάλτας με τον Churchill και τον Στάλιν. Αναφορικά με το ζήτημα της Γαλλικής Ινδοκίνας, ο Roosevelt πρότεινε μια μεταβατική κηδεμονία ως λύση πριν την ανεξαρτησία, έτσι ώστε

να τους εκπαιδεύσουμε στην αυτο-κυβέρνηση. Μας χρειάστηκαν 50 χρόνια για να το κάνουμε στις Φιλιππίνες. Στον Στάλιν άρεσε η ιδέα. Στην Κίνα [Τσανγκ Κάι-Σεκ] άρεσε η ιδέα. Στους Βρετανούς δεν άρεσε. Θα μπορούσε να οδηγήσει σε έκρηξη την αυτοκρατορία τους, διότι αν οι της Ινδοκίνας συνεργάζονταν και τελικά κατακτούσαν την ανεξαρτησία τους, οι Βιρμανοί θα μπορούσαν να πράξουν το ίδιο σε βάρος της Αγγλίας.

Ερώτηση: Είναι αυτή η ιδέα του Churchill για όλη την περιοχή, τα θέλει όλα πίσω, ακριβώς όπως ήταν;

Πρόεδρος: Είναι μεσο-Βικτοριανός σε όλα τα σχετικά ζητήματα.

Ερώτηση: Αυτή η ιδέα του Churchill δεν εμφανίζεται ασύμβατη προς την πολιτική του αυτοπροσδιορισμού;

Πρόεδρος: Ναι, αυτό είναι αλήθεια.

Ερώτηση: Θυμάστε την ομιλία του πρωθυπουργού σχετικά με το γεγονός ότι δεν έγινε πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας για να δει την αυτοκρατορία να διαμελίζεται;

Πρόεδρος: Ο αγαπητός γερο-Winston ποτέ δε θα βάλει μυαλό σε αυτό το σημείο. Έχει γίνει ειδικός σε αυτό. Αυτό ακριβώς είναι εκτός μικροφώνου¹⁶.

Φυσικά, στη συνιστώμενη «διεθνή οικονομική αναπροσαρμογή» —ένα αίτημα που εγέρθηκε κατά πρώτο λόγο από τη Μεγάλη Παγκόσμια Κρίση του 1929-1933, και το οποίο κατέστη ακόμη πιο επιτακτικό για την Αμερική διαμέσου μιας νέας ύφεσης στη χώρα μόλις πριν το ξέσπασμα του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου— το σύνολο της Βρετανικής Αυτοκρατορίας τέθηκε σε διακύβευση. Διότι ο Roosevelt πίστευε ότι «στην Ινδία έπρεπε να αποδοθεί το καθεστώς της κοινοπολιτείας κατά τη διάρκεια του πολέμου και η επιλογή της πλήρους ελευθερίας πέντε ή δέκα χρόνια αργότερα. Η πλέον ταπεινωτική υπόδειξη προς τους συντηρητικούς Βρετανούς της αυτοκρατορίας υπήρξε η πρότασή του στη Γιάлта να καταστεί το Hong Kong (καθώς και το Dairen) διεθνές ελεύθερο λιμάνι. Η όλη πρότασή του έμοιαζε, πράγματι, αφελής και λανθασμένη από την άποψη των Βρετανών. Αισθάνθηκαν ότι διαστρέβλωνε τους σκοπούς και τα αποτελέσματα του βασιλικού ιμπεριαλισμού. Και ακόμη σπουδαιότερο, προειδοποιούσαν ότι η κατάρρευση της αυτοκρατορίας θα εξασθένιζε τη Δύση σε έναν κόσμο “πολιτικής της εξουσίας”. Θα δημιουργούσε επικίνδυνες περιοχές σύγχυσης και διαμάχης —“κενό εξουσίας”, στο οποίο θα μπορούσαν να μετακινηθούν οι δυνάμεις ανταγωνιστές (οι κόκκινοι)»¹⁷.

Με την εμφάνιση του ασύγκριτα ισχυρότερου ιμπεριαλιστικού ανταγωνιστή, των ΗΠΑ, η μοίρα της Βρετανικής Αυτοκρατορίας σφραγίστηκε. Αυτό κατέστη ακόμη πιο επιτακτικό και απαιτητά ελκυστικό στις αποικίες, διότι ο Roosevelt ήταν σε θέση να παρουσιάσει τις πολιτικές, με τις οποίες στόχευε να επιτύχει την αμερικανική διεθνή υπεροχή με τη ρητορική της ελευθερίας προς όλους, και μάλιστα ακόμη και με την αξίωση μιας καθολικά αποδε-

κτής «μοίρας». Δε διάτασε να δηλώσει ότι «ένας πολιτισμός καλύτερος από όποιον έχουμε γνωρίσει είναι έτοιμος για την Αμερική και, με το παράδειγμά μας, ίσως, για τον κόσμο. Εδώ η μοίρα φαίνεται να έχει επιτύχει μακρά στόχευση»¹⁸. Το γεγονός ότι, αμέσως μετά το χλευασμό των ξεκάθαρα ιμπεριαλιστικών ιδεολογικών δικαιολογιών των «συντηρητικών Βρετανών», τα προπαγανδιστικά συνθήματά τους υιοθετήθηκαν πλήρως από τους Αμερικανούς, δικαιολογώντας τις στρατιωτικές επεμβάσεις τους στην Ινδοκίνα και αλλού στο όνομα της πρόληψης της δημιουργίας «κενού εξουσίας» και της ανακοπής της δυνατότητας επέλευσης του αποτελέσματος του «ντόμινο», το γεγονός αυτό θα μπορούσε να καταπλήξει μόνο αυτούς που συνέχισαν να τρέφουν ψευδαισθήσεις για το «τέλος του ιμπεριαλισμού».

Για να αντιληφθούμε τη σοβαρότητα της παρούσας κατάστασης, οφείλουμε να την εντάξουμε σε μια ιστορική προοπτική. Η πρώτη νεότερη ιμπεριαλιστική διείσδυση σε διάφορα τμήματα της γης αποδεικνύεται ποιοτικά διαφορετική, όταν συγκριθεί με την αμέτρητα πιο επεκτατική —καθώς και πιο εντατική— διείσδυση ορισμένων ηγετικών καπιταλιστικών δυνάμεων στον υπόλοιπο κόσμο κατά τις τελευταίες δεκαετίες του δέκατου ένατου αιώνα. Η αντίστιξη υπογραμμίστηκε έντονα από τον Harry Magdoff, που έγραψε:

Ο ίδιος τύπος σκέψης, που προσεγγίζει την έννοια του οικονομικού ιμπεριαλισμού με την περιοριστική έννοια ενός ισολογισμού, περιορίζει επίσης τον όρο στον έλεγχο (άμεσο ή έμμεσο) από μια βιομηχανική δύναμη πάνω σε μια υπανάπτυκτη χώρα. Ένας τέτοιος περιορισμός παραγνωρίζει το ουσιαστικό χαρακτηριστικό του νέου ιμπεριαλισμού, που αναδύεται στα τέλη του 19ου αιώνα: την ανταγωνιστική πάλη για θέσεις κυριαρχίας ανάμεσα στα βιομηχανικά έθνη και σε σχέση προς την παγκόσμια αγορά και τις πηγές πρώτων υλών. Η δομική διαφορά που διακρίνει το νέο ιμπεριαλισμό από τον παλαιό συνίσταται στην αντικατάσταση μιας οικονομίας, στην οποία πολλές εταιρίες ανταγωνίζονται μεταξύ τους, από μια [οικονομία] στην οποία ένας πολύ μικρός αριθμός γιγαντιαίων εταιριών σε κάθε βιομηχανία ανταγωνίζονται [η μια την άλλη]. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η πρόοδος των τεχνολογιών μεταφοράς και επικοινωνίας και η πρόκληση προς την Αγγλία από τα νεότερα βιομηχανικά έθνη [όπως η Γερμανία] προσκόμισαν δύο επιπρόσθετα χαρακτηριστικά στο ιμπεριαλιστικό στάδιο: την εντατικοποίηση της ανταγωνιστικής πάλης στην παγκόσμια αρένα και την ωρίμανση ενός αληθινά διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος. Κάτω από αυτές τις συνθήκες διεξάγεται ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε ομίλους γιγαντιαίων εταιριών και στις κυβερνήσεις τους σε ολόκληρη τη γη: στις αγορές των αναπτυσσόμενων χωρών, καθώς και σε εκείνες των ημι-βιομηχανικών και μη βιομηχανικών εθνών¹⁹.

Με την επιτυχή επιβολή της αμερικανικής ηγεμονίας στο μεταπολεμικό κόσμο —με τις ρίζες της στην περίοδο της πρώτης προεδρίας Roosevelt, όπως είδαμε πιο πάνω— έχουμε υπαχθεί σε μια νέα φάση ανάπτυξης του ιμπεριαλισμού, με τις βαρύτερες δυνατές συνέπειες για το μέλλον. Διότι τώρα οι καταστροφικοί κίνδυνοι που θα συμβάδιζαν με μια παγκόσμια ανάφλεξη, όπως βιώθηκε κατά το παρελθόν, είναι προφανείς ακόμη και στους πιο άκριτους υπερασπιστές του συστήματος. Ταυτόχρονα, κανείς εχέφρων δε θα μπορούσε να αποκλείσει την πιθανότητα της έκρηξης μιας θανάσιμης σύγκρουσης, και μαζί με αυτή την καταστροφή της ανθρωπότητας. Ακόμη, τίποτε δε γίνεται πράγματι, προκειμένου να επιλυθούν οι υπόγειες τεράστιες αντιφάσεις, που δείχνουν προς αυτή τη μοιραία κατεύθυνση. Αντίθετα, η συνεχιζόμενη αύξηση της οικονομικής και στρατιωτικής ηγεμονίας της μιας απομένουσας υπερδύναμης —των ΗΠΑ— ρίχνει ακόμη βαρύτερη τη σκιά της στο μέλλον.

Φτάσαμε σε ένα νέο ιστορικό στάδιο στη διεθνική ανάπτυξη του κεφαλαίου: σε ένα στάδιο, όπου δεν είναι πλέον δυνατή η αποφυγή της αντιμετώπισης μιας θεμελιώδους αντίφασης και ενός δομικού περιορισμού του συστήματος. Πρόκειται για τη σοβαρή αποτυχία του να συγκροτήσει το κράτος του συστήματος του κεφαλαίου ως τέτοιου, ως συμπληρωματικού δηλαδή προς τις διεθνικές φιλοδοξίες και τη διάρθρωσή του, έτσι ώστε να υπερβεί τους εκρηκτικούς ανταγωνισμούς ανάμεσα στα εθνικά κράτη, [ανταγωνισμούς] που χαρακτήρισαν το σύστημα με σταθερά επιδεινούμενη μορφή κατά τους δύο τελευταίους αιώνες. Η καπιταλιστική ρητορική, ακόμη και στις καλύτερες στιγμές της, όπως εκφράστηκε από τον Roosevelt σε κατάσταση ανάγκης, δε θα μπορούσε να λειτουργήσει ως υποκατάστατο σε αυτή την περίπτωση. Η ρητορική του Roosevelt —νοσταλγική ανάμνηση για πολλούς διανοούμενους της Αριστεράς στις ΗΠΑ ακόμη και σήμερα— υπήρξε σχετικά επιτυχής ακριβώς διότι ανταποκρίθηκε σε μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης²⁰. Αν και υπερτόνισε την καθολική εγκυρότητα των συνιστώμενων δράσεων και ακόμη σοβαρότερα υπέκρινε ή, μάλλον απλά, διαστρέβλωσε τα στοιχεία του αμερικανικού αυτοκρατορικού οικοδομήματος, στηρίχθηκε ωστόσο σε κάποια κοινότητα συμφερόντων τόσο στην αντιμετώπιση των συμπτωμάτων της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης (ακόμη και αν όχι και των αιτιών τους, που έτειναν να αναθθούν στα «κακά ήθη», τα οποία εξισώνονταν προς τα «κακά οικονομικά» και προς τις δραστηριότητες των «τυφλά εγωιστικών ανθρώπων»²¹, όσο και στη συμμετοχή των ΗΠΑ στη νίκη επί της χιτλερικής Γερμανίας. Σήμερα, αντίθετα, αντί της κάλλιπτης ρητορικής των χρόνων του «New Deal», βομβαρδιζόμαστε με τη χειρίστη: μια κυνική συγκάλυψη της πραγματικότητας που παρουσιάζει τα πιο χυδαία συμφέροντα του αμερικανικού ιμπεριαλισμού σαν την καθολική πανάκεια της «πολυ-κομματικής δημοκρατίας», τη μεροληπτική υποστήριξη των «ανθρώπινων δικαιωμάτων» (που μπορεί εύκολα να συμπεριλάβει, ανάμεσα σε πολλά άλλα, την τουρκική γενοκτονία εναντίον των Κούρδων ή την εξολόθρευση μισού εκατομμυρίου Κινέζων στην Ινδονησία την περίοδο της επιβολής του Suharto, και αργότερα χιλιάδων λαού στο Ανατολικό Τιμόρ από τα ίδια τα πελατειακά καθεστώτα των ΗΠΑ), και την «κυριαρχία των μονοπωλίων στο εσωτερικό και στο εξωτερικό», που καταγγέλθηκε κάποτε ως η «ελεύθερη αγορά».

Σήμερα, «ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε ομίλους γιγαντιαίων εταιριών και στις κυβερνήσεις τους» έχει ένα μείζονα προσδιοριστικό συντελεστή: τη βαρύνουσα ισχύ των ΗΠΑ που τείνει επικίνδυνα να προσλάβει το ρόλο του κράτους του συστήματος του κεφαλαίου ως τέτοιου, υποτάσσοντας υπό τον έλεγχό της με όλα τα διαθέσιμα μέσα όλες τις ανταγωνιστικές δυνάμεις. Το γεγονός ότι αυτός ο στόχος δεν μπορεί να επιτευχθεί σε μια διαρκή βάση δεν αντιπροσωπεύει μια ανάσχεση για τις δυνάμεις που ωθούν αδιάστατα προς την πραγμάτωσή του. Και το πρόβλημα δε συνίσταται απλά σε μια υποκειμενικά λανθασμένη πρόσληψή του. Όπως συμβαίνει με κάθε μείζονα αντίφαση του δεδομένου συστήματος, οι αντικειμενικές συνθήκες καθιστούν επιτακτική τώρα την επιδίωξη της στρατηγικής της ηγεμονικής κυριαρχίας από μια οικονομική και στρατιωτική υπερδύναμη, με οποιοδήποτε κόστος, προκειμένου να επιχειρηθεί η υπέρβαση του δομικού χάσματος ανάμεσα σε διεθνικό κεφάλαιο και εθνικά κράτη. Ωστόσο, η ίδια η φύση της υποκειμένης αντίφασης προδιαγράφει την αναγκαία αποτυχία αυτής της στρατηγικής σε μακροπρόθεσμη βάση. Έχουν υπάρξει πολλές προσπάθειες να αντιμετωπιστεί το ζήτημα των δυνατών αναφλέξεων και των

τρόπων θεραπείας τους, από το όνειρο του Κανι για την παράγουσα τη διαρκή ειρήνη Κοινωνία των Εθνών μέχρι τη θεσμική εγκαθίδρυση της Κοινωνίας μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, και από τις επίσημα διακηρυχθείσες αρχές του Ατλαντικού Χάρτη ως τη διαμόρφωση των Ηνωμένων Εθνών σε λειτουργική οργάνωση· όλες αποδείχθηκαν αξιολύπητα ανεπαρκείς για τον οραματικό σκοπό. Καμιά απορία. Διότι η αποτυχία της εγκαθίδρυσης μιας Παγκόσμιας Κυβέρνησης, στη βάση ενός καθιερωμένου τρόπου κοινωνικής μεταβολικής αναπαραγωγής, απορρέει από το γεγονός ότι αντιμετωπίζουμε εδώ ένα από τα απόλυτα, αξεπέραστα όρια του ίδιου του συστήματος του κεφαλαίου. Δε χρειάζεται να λεχθεί ότι, από αυτή την άποψη, η αποτυχία του δομικού ανταγωνιστή της εργασίας απέχει πολύ από το να αποτελεί μια αιτία για επανάσταση.

Η ιμπεριαλιστική κυριαρχία δεν είναι, ασφαλώς, κάτι νέο στην αμερικανική ιστορία, ακόμη και αν δικαιολογήθηκε σαν «πενήντα χρόνια εκπαίδευσης του φιλιππινέζικου λαού για την αυτο-διακυβέρνηση», με τα λόγια του προέδρου Roosevelt (χωρίς να ξεχνούμε τα πάνω από πενήντα χρόνια «περαιτέρω εκπαίδευσης» διαμέσου των πρακτόρων των ΗΠΑ, όπως ο Marcos και οι διάδοχοί του). Όπως τόνισε ο Daniel B. Schirmer στο διεισδυτικό και σχολαστικά τεκμηριωμένο βιβλίο του πάνω στο βραχύβιο αντιιμπεριαλιστικό κίνημα στις ΗΠΑ στη στροφή του αιώνα:

ο πόλεμος του Βιετνάμ είναι μόνο η τελευταία, περισσότερο παρατεταμένη και θηρώδης από μια σειρά επεμβάσεων των ΗΠΑ στις υποθέσεις άλλων λαών. Η εισβολή στην Κούβα, επιχορηγούμενη από τις αρχές των ΗΠΑ, απέτυχε στον Κόλλο των Χοίρων, αλλά η επέμβαση υπήρξε πιο επιτυχής σε άλλες περιπτώσεις, όπως στη Δομινικανή Δημοκρατία, στη Γουατεμάλα, στη Βρετανική Γουιάνα, στο Ιράν και στο Κογκό. Ούτε είναι πλήρης ο κατάλογος· άλλοι αποικιοκρατούμενοι λαοί (και μερικοί ευρωπαϊκοί επίσης) ένωσαν τις επιπτώσεις της επιθετικής αμερικανικής παρέμβασης πάνω στις εγχώριες πολιτικές τους, με τη μορφή της απροκαλύπτης βίας ή όχι. (...) Οι σημερινές πολιτικές της αντίθεσης στις εξεγέρσεις και της επέμβασης έχουν την πηγή τους σε γεγονότα που συνέβησαν στην έναρξη του εικοστού αιώνα. Στη συνέχεια, οι ΗΠΑ νίκησαν την Ισπανία στον πόλεμο και την απογύμνωσαν από τις αποικίες στην Καραϊβική και στον Ειρηνικό, παίρνοντας ξεκάθαρα υπό τον έλεγχό τους το Puerto Rico, παραχωρώντας στην Κούβα την ονομαστική ανεξαρτησία της και προσαρτώντας τις Φιλιππίνες, αφού πρώτα κατέπνιξαν με τη βία μια εθνικιστική επανάσταση σε αυτά τα νησιά. Αυτό που κατ' εξοχήν διακρίνει τη σύγχρονη εξωτερική πολιτική από το μεξικάνικο πόλεμο και τους ινδικούς πολέμους στο μέγιστο φάσμα τους είναι το ότι αποτελεί προϊόν μιας άλλης εποχής στην αμερικανική ιστορία και έρχεται σε απάντηση αποφασιστικά διαφορετικών κοινωνικών πιέσεων. Η σύγχρονη εξωτερική πολιτική συνδέεται με την ανάδυση των εταιριών ευρείας κλίμακας, βιομηχανικών και χρηματοπιστωτικών, ως της κυρίαρχης οικονομικής δύναμης που ασκεί μια ισχυρότατη επιρροή πάνω στην κυβέρνηση των ΗΠΑ. Ο ιαπο-αμερικανικός πόλεμος και ο πόλεμος για την καθιέρωση των στασιαστών του Aguinaldo και των Φιλιππινών ήταν οι πρώτοι πολέμοι στο εξωτερικό, που έγιναν ως συνέπεια αυτής της επιρροής, οι πρώτοι πολέμοι της σύγχρονης εταιρικής Αμερικής²².

Όταν ο πρόεδρος Roosevelt διακήρυξε τη στρατηγική των «διεθνών οικονομικών προσαρμογών» στον Πρώτο Εναρκτήριο Λόγο του, η κίνησή του έδειχνε μια αποφασιστικότητα να εργαστεί για τη διάλυση των αποικιακών αυτοκρατοριών, και όχι μόνο της βρετανικής. Όπως άλλες μείζονες ιστορικές αφετηρίες, έτσι και αυτή η προσέγγιση είχε το προη-

γούμενό της μερικές δεκαετίες νωρίτερα. Στην πραγματικότητα συνδέθηκε στενά με την «πολιτική Ανοιχτών Θυρών», που διακηρύχθηκε στη στροφή του αιώνα. Η λεγόμενη «Ανοιχτή Θύρα» προς άλλες χώρες συμβόλισε το όραμα της οικονομικής διείσδυσης (σε αντίστιξη προς την άμεση αποικιακή στρατιωτική κατοχή), παραμένοντας χαρακτηριστικά σιωπηλή σχετικά προς τη βαριά πολιτική κυριαρχία που τη συνόδευε. Καμιά απορία, συνεπώς, για το ότι πολλοί λαοί απεκάλεσαν την «πολιτική Ανοιχτών Θυρών» σαφώς υποκριτική. Όταν το 1899, στο όνομα μιας τέτοιας πολιτικής, οι ΗΠΑ αρνήθηκαν να εγκαθιδρύνουν έναν αποικιακό θύλακα στην Κίνα, μαζί με άλλους ως ισότιμους, αυτό δεν οφείλονταν στο φιλελεύθερο διαφωτισμό ή σε δημοκρατική συμπόνια. Η εκδοχή αυτή απορρίφθηκε διότι —ο πιο δυναμικός σχηματισμός του κεφαλαίου αυτή την περίοδο— οι ΗΠΑ ήθελαν ολόκληρη την Κίνα, την κατάλληλη στιγμή, για τους εαυτούς τους. Ένας τέτοιος σχεδιασμός αποδείχθηκε απόλυτα σαφής στην πορεία επόμενων ιστορικών εξελίξεων, φθάνοντας μέχρι τους χρόνους μας. Ωστόσο, η επιτυχία της παγκόσμιας κυριαρχίας διαμέσου της πολιτικής «Ανοιχτών Θυρών» —δεδομένης της σχέσης των δυνάμεων στην όλη διαμόρφωση των μειζόνων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων— ήταν απελπιστικά ανώριμη στη στροφή του αιώνα. Χρειάστηκε το τρομακτικό αιματοκύλισμα του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, καθώς και το ξετύλιγμα της βαριάς Παγκόσμιας Οικονομικής Κρίσης μετά τη βραχύβια περίοδο της ανοικοδόμησης, πριν να ανακοινωθεί με ήπιο τρόπο η εκδοχή της στρατηγικής του Roosevelt.

Επιπλέον, χρειάστηκε ένα ακόμη μεγαλύτερο αιματοκύλισμα κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, σε συνδυασμό με την εμφάνιση των ΗΠΑ κατά τη διάρκεια αυτού του πολέμου ως της καταφανώς ισχυρότερης οικονομικής δύναμης, πριν καταστεί δυνατό να επιδιωχθεί η δυναμική εφαρμογή της στρατηγικής του Roosevelt προς το τέλος, αλλά και την επομένη, του πολέμου. Η μόνη εναπομένουσα μείζων περιπλοκή —η ύπαρξη του σοβιετικού συστήματος (δεδομένου ότι η επιπρόσθετη περιπλοκή της Κίνας υλοποιήθηκε μόλις το 1949)— θεωρήθηκε αυστηρά προσωρινή. Αυτή η άποψη επιβεβαιώθηκε εμπιστευτικά σε πολυάριθμες δηλώσεις του υπουργού John Foster Dulles σχετικά με την πολιτική της «απόκρουσης του κομμουνισμού».

Έτσι, στην πορεία των εξελίξεων του εικοστού αιώνα, φτάσαμε σε ένα σημείο, όπου η συνύπαρξη —και η ανταγωνιστική συνύπαρξη— των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων δεν ήταν δυνατό να γίνει άλλο ανεκτή, ανεξαρτήτως του υποκριτικού σεβασμού που παρείχε προς το λεγόμενο «πολυ-κεντρικό κόσμο». Όπως υποστήριξε ορθά ο Baran το 1958, οι υπερέφανοι ιδιοκτήτες των πρώην αποικιακών αυτοκρατοριών σμικρύνθηκαν κατά το μέγεθός τους, προκειμένου να παίξουν το ρόλο των «ελασσόνων συνεταίρων του αμερικανικού ιμπεριαλισμού». Όταν συζητήθηκε η μελλοντική μοίρα των ιμπεριαλιστικών κτήσεων προς το τέλος του πολέμου, τα βρετανικά συμφέροντα παραμερίστηκαν ως απελπιστικά «μεσοβικτοριανές» αντιλήψεις του «αγαπητού γερο-Wilson». Ταυτόχρονα δε συμβουλευτήκαν ούτε τον De Gaulle²³, για να μη μιλήσουμε για τους Βέλγους, τους Ολλανδούς και τους Πορτογάλους, που ούτε καν αναφέρθηκαν. Όλη η συζήτηση για τον «πολυ-κεντρικό κόσμο», υπό την αρχή μιας δια-κρατικής ισότητας, ανήκει στο χώρο της καθαρής φαντασίας, αν όχι σε αυτόν της κυνικής ιδεολογικής συγκάλυψης. Βεβαίως, δεν υπάρχει τίποτε το εκπληκτικό σχετικά με αυτό. Διότι ο «πλουραλισμός» στον κόσμο του κεφαλαίου μπορεί να

σημαίνει μόνο την *πολλαπλότητα των κεφαλαίων*, που δεν μπορεί να αφήνει περιθώριο για οποιαδήποτε σκέψη περί ισότητας. Αντίθετα, χαρακτηρίζεται πάντοτε από μια άδικη διάταξη δομικών ιεραρχιών και αντιστοιχών σχέσεων εξουσίας, ευνοώντας πάντα τον ισχυρότερο στην αναζήτηση της κατατρόπωσης του ασθενέστερου. Συνεπώς, δεδομένης της αμείλικτης λογικής του κεφαλαίου, ήταν μόνο ζήτημα χρόνου η εκτύλιξη του δυναμισμού του συστήματος να φθάσει στο στάδιο, καθώς και στο επίπεδο των διακρατικών σχέσεων, όπου μια ηγεμονική υπερδύναμη θα επικυριαρχήσει πάνω σε όλες τις λιγότερο ισχυρές δυνάμεις, ανεξαρτήτως μεγέθους, και θα διασφαλίσει την —σε τελική ανάλυση αστήρικτη και για την ανθρωπότητα στο σύνολό της επικίνδυνη— αποκλειστική αξίωση να αποτελέσει το κράτος του συστήματος του κεφαλαίου ως τέτοιου.

Σημαντικότερη από αυτή την άποψη είναι η υποτιθέμενη στάση απέναντι στο ζήτημα των *εθνικών συμφερόντων*. Από τη μια πλευρά, η νομιμοποίηση διασφαλίζεται δυναμικά όταν τα επίμαχα ζητήματα επηρεάζουν, αμέσως ή εμμέσως, τα θεωρούμενα συμφέροντα των ΗΠΑ, μη διστάζοντας να χρησιμοποιήσουν ακόμη και τις πιο ακραίες μορφές στρατιωτικής βίας ή την απειλή τέτοιας βίας, προκειμένου να επιβάλουν τις αυθαίρετες αποφάσεις τους στον υπόλοιπο κόσμο. Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, νόμιμα εθνικά συμφέροντα άλλων χωρών απορρίπτονται αλαζονικά ως ανυπόφορος «εθνικισμός» και, ακόμη, ως «εθνικό πανδαιμόνιο»²⁴. Ταυτόχρονα, τα Ηνωμένα Έθνη και άλλοι διεθνείς οργανισμοί αντιμετωπίζονται σαν παιχνιδάκια των ΗΠΑ και προκαλούνται με ακραίο κυνισμό όταν οι αποφάσεις τους δεν είναι ευχάριστες για τα περισσότερα ή λιγότερα ανοιχτά διακηρυγμένα συμφέροντα των ΗΠΑ. Τα παραδείγματα είναι αναρίθμητα. Σε σχέση με ορισμένα πρόσφατα, ο Chomsky σχολίασε με οξύτητα: «Οι ύψιστες εξουσίες εξήγησαν με θηριώδη καθαρότητα ότι το Παγκόσμιο Δικαστήριο, τα Ηνωμένα Έθνη και άλλοι φορείς κατέστησαν αναρμόδιοι, διότι δεν ακολουθούν πλέον τις διαταγές των ΗΠΑ, όπως έπρατταν στα προηγούμενα μεταπολεμικά χρόνια. (...) Υπό τον Clinton η πρόκληση της παγκόσμιας τάξης έχει γίνει τόσο ακραία, ώστε να αιχμαλωτίσει το ενδιαφέρον ακόμη και αγοραίων αναλυτών»²⁵. Προσθέτοντας προσβολή και περισσότερη αδικία στην αδικία, οι ΗΠΑ αρνούνται να εξοφλήσουν το πελώριο χρέος τους από τα καθυστερούμενά τους για τη συμμετοχή τους ως μέλους στα Ηνωμένα Έθνη, την ίδια στιγμή που επιβάλλουν τις πολιτικές τους στον οργανισμό, συμπεριλαμβανομένων των περικοπών σε κεφάλαια για τη χρόνια υποχρηματοδοτούμενη Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας. Αυτή η χυδαία κωλυσιεργία εντοπίστηκε ακόμη και από πρόσωπα του κατεστημένου όπως ο Jeffrey Sachs, η αφοσίωση του οποίου στην υπόθεση της κυριαρχούμενης από τις ΗΠΑ «οικονομίας της αγοράς» είναι πέρα από κάθε αμφιβολία. Έγραψε σε ένα πρόσφατο άρθρο: «Η αποτυχία των ΗΠΑ να πληρώσουν τα οφειλόμενά τους στα Ηνωμένα Έθνη συνιστά ασφαλώς την πιο σπουδαία αφερεγγυότητα στις διεθνείς υποχρεώσεις... Η Αμερική έχει αφαιμάξει συστηματικά τους προϋπολογισμούς των φορέων των Ηνωμένων Εθνών, συμπεριλαμβανομένων ιδιαίτερα ζωτικών, όπως η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας»²⁶.

Είναι απαραίτητο να αναφερθούν επίσης σε αυτό το σημείο οι προσπάθειες —τόσο ιδεολογικές όσο και οργανωτικές— που επενδύθηκαν στην παράκαμψη του εθνικού πεδίου λήψης αποφάσεων. Το επιφανειακά ελκυστικό σύνθημα «σκέψου παγκόσμια, δράσε τοπικά» είναι μια ενδιαφέρουσα συναφής περίπτωση. Διότι προφανώς οι λαοί γενικά, που στε-

ρούνται κάθε εύλογης εξουσίας για λήψη αποφάσεων σε ευρύτερη κλίμακα (διαφορετικής από το εκλογικό τελετουργικό της παραίτησης), θα μπορούσαν να βρουν ορατή τη δυνατότητα παρέμβασης με κάποιο τρόπο στο στενά τοπικό επίπεδο. Επίσης, ουδείς μπορεί να αρνηθεί τη δυναμική της σημασίας της κατάλληλης τοπικής δράσης. Ωστόσο, το «παγκόσμιο», στο οποίο αναμένεται να δείξουμε αβασάνιστη προσοχή —προσυπογράφοντας πειθήνια τις θέσεις για την «αδυναμία των εθνικών κυβερνήσεων» και το «αναπόφευκτο της πολυεθνικής παγκοσμιοποίησης», [θέσεις] που παρουσίασαν στρεβλά και μεροληπτικά οι εθνικές διεθνικές εταιρίες (κυριαρχούμενες κατά κύριο λόγο από τις ΗΠΑ) σαν «πολυεθνικές» και συνεπώς καθολικά αποδεκτές— είναι εξ ολοκλήρου κενό χωρίς τις σύνθετες σχέσεις του με τις επιμέρους εθνικές κοινότητες. Επιπλέον, από τη στιγμή που το «παγκόσμιο» αποσπάται από το ρίζωμά του στο πολύμορφο εθνικό περιβάλλον, αποστρέφοντας την προσοχή από τις διαπλεκόμενες αντιφατικές διακρατικές σχέσεις, και αυτό ακόμη το τοπικό μέσα στο οποίο αναμένεται να δράσει κανείς γίνεται πλήρως μυωπικό και τελικά χωρίς νόημα²⁷. Αν η «δημοκρατία» περιορίζεται, συνεπώς, σε μια τέτοια καρατομημένη «τοπική δράση», σε αυτή την περίπτωση η «παγκόσμια διαδικασία λήψης αποφάσεων και δράσης», που αναπόφευκτα επηρεάζει τη ζωή κάθε ξεχωριστού ατόμου, μπορεί να ασκηθεί με τον πιο αυταρχικό τρόπο από τις κυρίαρχες οικονομικές και πολιτικές δυνάμεις —και βεβαίως κατ' εξοχήν από τις ΗΠΑ— σε συμφωνία με τη θέση που κατέχουν αυτές στην παγκόσμια ιεραρχική τάξη του κεφαλαίου. Τα κεφάλαια που επενδύονται από την Παγκόσμια Τράπεζα και από άλλες οργανώσεις που κυριαρχούνται από τις ΗΠΑ στην προσπάθεια να ενισχύσουν το «τοπικό» σε βάρος του εθνικού, επιχειρώντας να καταγράψουν την υποστήριξη των ακαδημαϊκών και άλλων πνευματικών elites διαμέσου ικανοποιητικά επιχορηγούμενων συνδιασκέψεων και ερευνητικών προγραμμάτων (ιδιαίτερα, αλλά όχι αποκλειστικά στον «Τρίτο Κόσμο»), καταδεικνύουν ένα σχέδιο δημιουργίας «Παγκόσμιας Κυβέρνησης» που παρακάμπτει τη δύναμη πιο προβληματική διαδικασία λήψης αποφάσεων στο ενδιάμεσο εθνικό επίπεδο, με την αναπόφευκτη δυστροπία της, και [καταδεικνύουν επίσης ένα σχέδιο] νομιμοποίησης της χυδαία αυταρχικής κυριαρχίας πάνω στην κοινωνική ζωή από μια «Παγκόσμια Κυβέρνηση», αδιάστατα επιβεβλημένη «εκ των άνω» και στο όνομα της πλασματικής δημοκρατίας, της συνώνυμης με τη δόθεν «τοπική δράση».

Οι εκδηλώσεις του οικονομικού ιμπεριαλισμού των ΗΠΑ είναι ιδιαίτερα πολυάριθμες, για να καταγραφούν εδώ, και πολλές από αυτές είναι αρκετά γνωστές, ώστε να μη χρειάζονται ιδιαίτερο σχολιασμό. Συζήτησα κατά το παρελθόν ορισμένα από τα σημαντικά ζητήματα, συμπεριλαμβανομένων εκείνων εναντίον των οποίων ακόμη και συντηρητικοί πολιτικοί έπρεπε να διαμαρτυρηθούν, όπως οι «κανονισμοί μεταφοράς τεχνολογίας», οι αμερικανικοί νόμοι προστασίας, εδαφικοί έλεγχοι εκτός των συνόρων συντονισμένοι από το Πεντάγωνο και με την προστασία του Κογκρέσου²⁸, και επίσης [θέματα σχετικά με] «κεφάλαια που διοχετεύονται στις μεγαλύτερες και πλουσιότερες εταιρίες της γης [με τέτοιο τρόπο, ώστε αν η συνεχιζόμενη διαδικασία εξακολουθήσει] χωρίς έλεγχο, θα εξαγοράσει τη δίοδό της από τομέα σε τομέα των αναπτυγμένων τεχνολογιών του κόσμου»²⁹. Συζήτησα επίσης στο ίδιο άρθρο τα θέματα «Βιομηχανικό πλεονέκτημα από τη στρατιωτική μυστικότητα», «Άμεσες εμπορικές πιέσεις ασκούμενες από τη νομοθετική και εκτελεστική εξουσία των ΗΠΑ», και «Το πρόβλημα του πραγματικού χρήους»³⁰ στον κόσμο: δηλαδή, το αστρο-

νομικό χρέος των ιδίων των ΗΠΑ, που επιβάλλεται από την κυρίαρχη ιμπεριαλιστική δύναμη στον υπόλοιπο κόσμο, για όσο διάστημα ο τελευταίος είναι σε θέση να πληρώνει για αυτό. Σχετικά με τις διαμαρτυρίες εναντίον του «ιμπεριαλισμού του δολαρίου», είναι συχνά ηχηρές αλλά ανώφελες. Ο οικονομικός ιμπεριαλισμός της χώρας παραμένει ισχυρός, για όσο διάστημα οι ΗΠΑ διατηρούν την κατ' εξοχήν κυρίαρχη θέση τους όχι μόνο διαμέσου του δολαρίου ως του προνομιούχου παγκόσμιου οικονομικού νομίσματος, αλλά επίσης και την εξουσία σε όλα τα διεθνή όργανα οικονομικής ανταλλαγής, από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ως την Παγκόσμια Τράπεζα και από την GATT ως τη διάδοχό της, την Παγκόσμια Οργάνωση Εμπορίου. Σήμερα στη Γαλλία πολλοί άνθρωποι διαδηλώνουν εναντίον του «αμερικανικού οικονομικού ιμπεριαλισμού», εξαιτίας των ποινικών ρητρών που τους επιβλήθηκαν πρόσφατα από τις ΗΠΑ κάτω από την προσημαστικά ανεξάρτητη κρίση της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εμπορίου. Το ίδιο είδος μέτρων επιβλήθηκε χωρίς επίσημες διαδικασίες στην Ιαπωνία μερικές φορές κατά το παρελθόν, καταλήγοντας κατά κανόνα στη με ή χωρίς τη βούληση των αρχών υποταγή στις αμερικανικές επιταγές. Αν, κατά τον τελευταίο γύρο των ποινικών ρητρών που επιβλήθηκαν στην Ευρώπη, η Βρετανία αντιμετώπιστηκε με κάπως μεγαλύτερη επιείκεια, αυτό αποτελούσε μόνο ανταμοιβή για την πλήρη δουλικότητα και τον ενθουσιασμό της τρέχουσας βρετανικής κυβέρνησης των «Νέων Εργατικών» απέναντι σε όλες τις διαταγές που έρχονταν από την Washington. Αλλά και με αυτό το δεδομένο, οι αφημαχίες ενός διεθνούς εμπορικού πολέμου που παρατηρήσαμε κατά το παρελθόν και που αντιμετωπίζονται κατ' επανάληψη στις μέρες μας αποκαλύπτουν μια σοβαρή τάση, με δύναμη μακρού βεληνεκούς συνέπειες όσον αφορά στο μέλλον.

Παρόμοια, η δυναμική παρέμβαση των αμερικανικών κυβερνητικών φορέων στο πεδίο της υψηλής τεχνολογίας, τόσο της στρατιωτικής όσο και της αστικής, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι θα διαρκέσει «επ' αόριστον». Σε μια κρίσιμη περιοχή —στην τεχνολογία των υπολογιστών, τόσο στη «hardware» όσο και στη «software»— η κατάσταση αποδεικνύεται εξαιρετικά σοβαρή. Για να αναφέρουμε μόνο μια περίπτωση, η Microsoft απολαμβάνει μιας σχεδόν πλήρους μονοπωλιακής θέσης παγκοσμίως, ενώ το software του λογισμικού της συνεπάγεται τεράστιες συνέπειες και για την απόκτηση του πιο κατάλληλου hardware. Αλλά, πολύ πέραν αυτού, ήρθε πρόσφατα στο φως ότι ένας μυστικός κωδικός εγκατεστημένος στο software της Microsoft καθιστά ικανές τις στρατιωτικές υπηρεσίες και τις υπηρεσίες ασφαλείας των ΗΠΑ να κατασκοπεύουν οποιονδήποτε στον κόσμο που χρησιμοποιεί Microsoft «Windows» και Internet. Αλλά και σε μια άλλη, στην κυριολεξία ζωτική, περιοχή: στην παραγωγή γενετικά μεταλλαγμένων τροφίμων από γιγαντιαίες διεθνικές εταιρίες, όπως η Monsanto, η κυβέρνηση των ΗΠΑ κάνει ό,τι μπορεί στο παρασκήνιο —υποχρεώνοντας παντού τους γεωργούς να αγοράζουν ξανά και ξανά τους μη-ανανεώσιμους σπόρους της Monsanto— προκειμένου να χώσει στο λαϊκό του υπόλοιπου κόσμου τα προϊόντα, η αποδοχή των οποίων θα εξασφαλίσει για τις ΗΠΑ την απόλυτη κυριαρχία στο πεδίο της γεωργίας. Από την άλλη πλευρά, οι συγκρούσεις πάνω σε «δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας»³¹, τα οποία οι ΗΠΑ επιχειρούν να επιβάλλουν στον υπόλοιπο κόσμο διαμέσου της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εμπορίου —σκοπεύοντας μεταξύ των άλλων (συμπεριλαμβανομένων μεγάλων οικονομικών συμφερόντων) στη διασφάλιση της διαρκούς κυριαρχίας στον παγκόσμιο κινηματογράφο και στην τηλεόραση με τα τρίτης, ακόμη και δέκατης κατη-

γορίας, προϊόντα του Hollywood από τα οποία κατακλιζόμαστε— καταδεικνύουν ένα άλλο ζήτημα τεράστιας σημασίας, προκαλώντας κραυγές κατά του «πολιτιστικού ιμπεριαλισμού των ΗΠΑ». Ταυτόχρονα, ο έντονα χρηματοδοτούμενος «ιμπεριαλισμός των επιχειρήσεων κουλτούρας», προωθώντας τη διεύθυνση του αμερικανικού στρατού «συμβούλων διαχείρισης» σε ολόκληρο τον κόσμο, καθίσταται τμήμα της ίδιας εικόνας. Αλλά ίσως η πιο σοβαρή από τις τρέχουσες τάσεις οικονομικής και πολιτιστικής κυριαρχίας είναι ο αρπακτικός και τρομακτικά σπάταλος τρόπος, με τον οποίο οι ΗΠΑ οικειοποιούνται την παγκόσμια ενέργεια και τις πηγές των πρώτων υλών: 25% από αυτές για λιγότερο από το 5% του παγκόσμιου πληθυσμού, με τεράστια και ακατάπαυστα συσσωρευόμενη ζημία σε βάρος των περιβαλλοντικών συνθηκών, [των απαραίτητων για την] ανθρώπινη επιβίωση. Και αυτό δεν είναι αρκετό. Διότι, στην ίδια κατεύθυνση, οι ΗΠΑ συνεχίζουν την ενεργητική υπονόμευση όλων των διεθνών προσπαθειών, που στοχεύουν στην εισαγωγή κάποιας μορφής ελέγχου, προκειμένου να περιορίσουν, και ίσως περί το 2012 να μειώσουν σε κάποιο βαθμό, την τρέχουσα καταστροφική τάση μαζικής φθοράς του περιβάλλοντος, τάση που δεν μπορούν να αρνηθούν πλέον ούτε οι χειρίστοι απολογητές του συστήματος.

Η στρατιωτική διάσταση όλων αυτών είναι σοβαρή. Δεν είναι συνεπώς υπερβολικό να λεχθεί —έχοντας επίσης υπόψη την προγενέστερη μάλλον ασύλληπτη καταστροφική δύναμη των εξοπλισμών που συσσωρεύτηκαν κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα— ότι έχουμε εισέλθει στην πιο επικίνδυνη φάση του ιμπεριαλισμού σε όλη την ιστορία. Διότι αυτό που διακυβεύεται σήμερα δεν είναι ο έλεγχος ενός τμήματος του πλανήτη, αδιάφορο πόσο μεγάλου, βάζοντας σε μειονεκτική αλλά ανεκτή ακόμη θέση την ανεξάρτητη δράση κάποιων ανταγωνιστών, αλλά ο έλεγχος της ολότητάς του από μια ηγεμονική οικονομική και στρατιωτική υπερδύναμη, με όλα τα μέσα —ακόμη και τα πιο ακραία ανταρχικά και, αν χρειαστεί, βίαια στρατιωτικά— που έχει στη διάθεσή της. Αυτό είναι που απαιτεί η έσχατη ορθολογικότητα του παγκόσμιου αναπτυγμένου κεφαλαίου, στη μάταιη προσπάθειά του να ελέγξει τους ασυμφιλίωτους ανταγωνισμούς του. Το πρόβλημα είναι, όμως, ότι μια τέτοια ορθολογικότητα —που μπορεί να γραφεί χωρίς εισαγωγικά, καθώς αντιστοιχεί αυθεντικά στη λογική του κεφαλαίου στο παρόν ιστορικό στάδιο παγκόσμιας ανάπτυξης— είναι ταυτόχρονα η πιο ακραία μορφή ανορθολογικότητας στην ιστορία, συμπεριλαμβανομένης της αντίληψης των Nazi για την παγκόσμια κυριαρχία, όσον αφορά στις συνθήκες που απαιτούνται για την επιβίωση της ανθρωπότητας.

Όταν ο Jonas Salk αρνήθηκε να κατοχυρώσει την ανακάλυψή του, το εμβόλιο της πολιομυελίτιδας, επιμένοντας ότι θα ήταν σαν να ήθελε να «κατοχυρώσει τον ήλιο», δε θα μπορούσε να φανταστεί ότι θα έφτανε ο καιρός που το κεφάλαιο θα έπρεπε να επιχειρήσει ακριβώς αυτό, προσπαθώντας να κατοχυρώσει όχι μόνο τον ήλιο, αλλά και τον αέρα, ακόμη και αν αυτό έπρεπε να συνδυαστεί με την απόρριψη κάθε αγωνίας για τους θανάσιμους κινδύνους, τους οποίους τέτοιες φιλοδοξίες και πράξεις φέρουν μαζί τους για την ανθρωπινή επιβίωση. Διότι η έσχατη λογική του κεφαλαίου στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων μπορεί να είναι μόνο εκείνη μιας *κατηγορηματικά ανταρχικής* εκδοχής «από πάνω προς τα κάτω», από τους μικρόκοσμους των μικρών οικονομικών επιχειρήσεων στα ύψιστα επίπεδα λήψης πολιτικών και στρατιωτικών αποφάσεων. Αλλά πώς μπορεί κανείς να επιβάλει τις κατοχυρώσεις στον ήλιο και στον αέρα; Ως προς αυτό υπάρχουν δύο απαγορευτικά

εμπόδια, ακόμη και αν το κεφάλαιο —στην τάση του να κατεδαφίσει τα δικά του αξεπέραστα όρια— είναι υποχρεωμένο να αρνηθεί να τα αναγνωρίσει. Το πρώτο συνίσταται στο ότι η *πολλαπλότητα των κεφαλαίων* δεν μπορεί να περιοριστεί, ανεξάρτητα από το πόσο αμείλικτα και με κτηνώδη τρόπο εκδηλώνεται η μονοπωλιακή τάση της ανάπτυξης μέσα στο σύστημα. Και το δεύτερο συνίσταται στο ότι η *αντίστοιχη πολλαπλότητα της εργασίας* δεν μπορεί να εξαλειφθεί, έτσι ώστε η συνολική εργατική δύναμη της ανθρωπότητας, με όλες τις εθνικές και κατά τομείς εκδοχές της και διαιρέσεις της, να μετατραπεί στον αδιάφορο «πιστό υπηρέτη» της ηγεμονικά κυρίαρχης μερίδας του κεφαλαίου. Διότι η εργασία με την αξεπέραστη πολλαπλότητά της δεν μπορεί να παραιτηθεί ποτέ από το δικαίωμά της στην πρόσβαση στον αέρα και στον ήλιο, και ακόμη λιγότερο μπορεί να επιβιώσει προς το συνεχές όφελος του κεφαλαίου —ένα απόλυτο δέον γι' αυτό τον τρόπο ελέγχου της κοινωνικής μεταβολικής αναπαραγωγής— χωρίς τον ήλιο και τον αέρα.

Αυτοί που ισχυρίζονται σήμερα ότι ο ιμπεριαλισμός δε συνεπάγεται τη στρατιωτική κατοχή εδαφών, όχι μόνο υποτιμούν τους κινδύνους που αντιμετωπίζουμε, αλλά αποδέχονται επίσης τα πιο επιφανειακά και παραπειστικά φαινόμενα σαν ουσιαστική καθοριστικά χαρακτηριστικά του ιμπεριαλισμού στον καιρό μας, αγνοώντας τόσο την ιστορία όσο και τις σύγχρονες τάσεις ανάπτυξης. Για τον απλό λόγο, ότι οι ΗΠΑ κατέχουν στρατιωτικά εδάφη σε όχι λιγότερες από 69 χώρες διαμέσου των στρατιωτικών βάσεων τους: ένας αριθμός που αυξήθηκε πρόσφατα, και θα εξακολουθήσει να αυξάνεται, με τη διεύρυνση του ΝΑΤΟ. Αυτές οι βάσεις δεν είναι εκεί για το καλό των λαών —αυτή η αλλόκοτη ιδεολογική δικαιολόγηση— αλλά για το αποκλειστικό καλό της κατέχουσας δύναμης, έτσι ώστε να είναι ικανή να υπαγορεύει τις πολιτικές της, όπως της αρέσει. Όσον αφορά στην άμεση στρατιωτική κατοχή των αποικιών κατά το παρελθόν, η έκτασή τους μπορούσε να ήταν μόνο περιορισμένη. Πώς θα μπορούσε διαφορετικά ο μικρός πληθυσμός της Αγγλίας να κυριαρχεί στον ασύγκριτα μεγαλύτερο πληθυσμό και στα εδάφη της αχανούς αυτοκρατορίας της, και πάνω απ' όλα στην Ινδία; Η Κίνα παρουσιάζει μια παρόμοια ιστορία. Στην πραγματικότητα η Κίνα ποτέ δεν ήταν «υπό κατοχή», παρά μόνο σε ένα μικρό τμήμα της εδαφικής επικράτειάς της: ούτε και όταν δέχτηκε την εισβολή των Ιαπώνων με τεράστιες στρατιωτικές δυνάμεις. Και όμως για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα η χώρα κυριαρχούνταν πλήρως από ξένες δυνάμεις. Ακόμη περισσότερο που ο νεαρός Μάο σχολίασε σαρκαστικά ότι «όταν ο ξένος πέρδετα πρέπει να το χαιρετίζουμε σαν άρωμα». Αυτό που μετρούσε ήταν πάντα η ικανότητα επιβολής επιταγών στην κυριαρχούμενη χώρα σε *συνεχή βάση*, χρησιμοποιώντας τιμωρητικές στρατιωτικές επεμβάσεις όταν αυτός ο τρόπος κυριαρχίας απειλούνταν. Η περίφημη έκφραση «*διπλωματία των κανονιοφόρων*» συμπίκνωσε ορθά αυτό που ήταν ορατό και πραγματοποιήσιμο με τις διαθέσιμες στρατιωτικές πηγές. Τα βασικά χαρακτηριστικά μιας τέτοιας ιμπεριαλιστικής κυριαρχίας μάς συνοδεύουν μέχρι σήμερα. Ο πολλαπλασιασμός της καταστροφικής δύναμης του διαθέσιμου στρατιωτικού οπλοστασίου —ιδιαίτερα το καταστροφικό δυναμικό των όπλων αέρος— τροποποίησε σε κάποιο βαθμό τις μορφές επιβολής ιμπεριαλιστικών επιταγών στη χώρα που πρόκειται να υποταχθεί, αλλά όχι και την ουσία της. Σε κάθε περίπτωση η έσχατη μορφή απειλής κατά τον αντιπάλου στο μέλλον —η νέα «*διπλωματία των κανονιοφόρων*» που ασκείται από τον «*κατοχυρωμένο αέρα*»— θα είναι ο *πυρηνικός εκβιασμός*. Αλλά ο στόχος της θα είναι ανάλογος προς εκείνους του παρελθό-

ντος, ενώ ο τρόπος που εμπνεύστηκαν [οι ιμπεριαλιστές] θα μπορούσε μόνο να υπογραμμίσει το ανυπόστατο της προσπάθειας επιβολής της έσχατης λογικής του κεφαλαίου στα δύστροπα τμήματα του κόσμου με αυτή τη μέθοδο. Ακόμη σήμερα είναι σχεδόν αδιανόητη η κατοχή όλης της Κίνας, με το 1 δισεκατομμύριο 250 εκατομμύρια του πληθυσμού της, καθώς και η διατήρηση αυτής της κατοχής έστω και με την «εκ των έξω» ευρύτητα οικονομικά υποστηρίξιμη στρατιωτική δύναμη. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το αδιανόητο του πράγματος θα απέτρεπε από τους ιμπεριαλιστικούς σκοπούς τους αυτούς που δεν οραματίζονται άλλη εναλλακτική για την κυριαρχία του κόσμου.

Είναι προφανές ότι οι στρατιωτικές δυνάμεις πρέπει να υποστηρίζονται οικονομικά, γεγονός που τις εντάσσει σε επιχειρήσεις περιορισμένες τόσο ως προς τον αριθμό των ιδίων των στρατιωτικών μηχανών όσο και ως προς το χρονικό εύρος των εγχειρημάτων. Η ιστορική επίδοση παρελθουσών ιμπεριαλιστικών επιχειρήσεων αποδεικνύει ότι από τη στιγμή που επεκτάθηκαν ευρύτερα —όπως [συνέβη] με τους Γάλλους πρώτα στην Ινδοκίνα και στη συνέχεια στην Αλγερία, και αργότερα με τις ΗΠΑ στο Βιετνάμ— έφεραν τους [ιμπεριαλιστές] αντιμέτωπους με την αποτυχία των σχετικών επιχειρήσεων, ακόμη και αν τους πήρε αρκετό χρόνο να απεμπλακούν από αυτές. Σχετικά με τις αναρίθμητες στρατιωτικές ιμπεριαλιστικές επιχειρήσεις των ΗΠΑ κατά το παρελθόν, πρέπει να ανακαλέσουμε στη μνήμη μας όχι μόνο τις Φιλιππίνες και τον αποτυχημένο ευρείας κλίμακας πόλεμο στο Βιετνάμ, αλλά επίσης τη Γουατεμάλα, τη Δομινικανή Δημοκρατία, τη Βρετανική Γουιάνα, τη Γρενάδα και το Κογκό, καθώς και ορισμένα στρατιωτικά εγχειρήματα σε άλλες χώρες, από την Κεντρική Αμερική στη Μέση Ανατολή και από τα Βαλκάνια σε διάφορα μέρη της Αφρικής. Ένας από τους προσφιλείς τρόπους επικράτησης των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων των ΗΠΑ υπήρξε η ανατροπή μη χειραγωγήσιμων κυβερνήσεων και η επιβολή δικτατόρων, πλήρως εξαρτημένων από το νέο κύριο, έτσι ώστε να ασκείται η κυριαρχία επί των αντίστοιχων χωρών διαμέσου αυτών των καλά ελεγχόμενων δικτατόρων. Αναφερόμαστε εδώ στον Μάρκος και στον Πινοςέτ, στον Σουχάρτο και στους Βραζιλιάνους στρατηγούς, στον Σομόζα και στους νοτιο-Βιετναμέζους μαριονέτες-στρατηγούς των ΗΠΑ μέχρι την απώλεια του ελέγχου της στρατιωτικής κατάστασης, για να μην ξεχάσουμε τους Έλληνες συνταγματάρχες (που αποκλήθηκαν «πουτάνες γιοι» από τον Lyndon Johnson³²) και τον Μομπούτου (που αποκλήθηκε με ένα περίεργο είδος επαίνου «ο δικός μας πουτάνας γιος»³³ από έναν υψηλόβαθμο αξιωματούχο του State Department). Η περιφρόνηση με την οποία τα πρόσωπα της κυβέρνησης των ΗΠΑ διέτασαν τους υπηρέτες τους στις υπό την κυριαρχία τους χώρες, την ίδια στιγμή που τους παρουσίαζαν κυνικά για δημόσια κατανάλωση σαν πρωταθλητές του «ελεύθερου κόσμου», είναι αρκετά σαφής και στις δυο προαναφερθείσες περιπτώσεις.

Η ανάδυση της δομικής κρίσης του κεφαλαίου στη δεκαετία του 1970 παρήγαγε σημαντικές αλλαγές στη θέση του ιμπεριαλισμού. Αυτό είναι που κατέστησε αναγκαία την υιοθέτηση μιας κλιμακούμενης επιθετικής και τυχοδιωκτικής στάσης, παρά τη ρητορική της συμφιλίωσης και τη μεταγενέστερη παρανοϊκή προπαγανδιστική έννοια της «Νέας Τάξης Πραγμάτων» με την ουδέποτε τηρηθείσα υπόσχεση ενός «μερίσματος ειρήνης». Αντίθετα προς ορισμένες διαβεβαιώσεις, θα ήταν αρκετά λανθασμένο να αποδώσουμε αυτές τις αλλαγές στη διάλυση του σοβιετικού συστήματος, αν και είναι αναμφίβολα αληθές ότι ο «ψυ-

χρός πόλεμος» και η υποτιθέμενη σοβιετική στρατιωτική απειλή χρησιμοποιήθηκε με πολλή επιτυχία για τη δικαιολόγηση της αχαλίνωτης εξάπλωσης αυτού που ο στρατηγός Eisenhower, περί τα τέλη του πολέμου, ονόμασε «το στρατιωτικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα». Οι προκλήσεις που καλούσαν στην υιοθέτηση μιας πιο επιθετικής —και τελικά τυχοδιωκτικής— στάσης ήταν παρούσες και πριν την κατάρρευση του σοβιετικού συστήματος. Τις περιέγραψα το 1983 (δηλαδή, οκτώ χρόνια πριν τη σοβιετική διάλυση) ως εξής:

το τέλος του αποικιακού καθεστώτος στη Μοζαμβίκη και στην Αγκόλα·
η ήττα του λευκού ρατσισμού και η μεταβίβαση της εξουσίας στο ZANU στη Ζιμπάμπουε·
η κατάρρευση του υπαλλήλικού στις ΗΠΑ καθεστώτος·
η αποσύνθεση του ισόβιου και υποστηριζόμενου από τις ΗΠΑ καθεστώτος του Σομόζα στη Νικαράγουα και η εντυπωσιακή νίκη του Μετώπου Σαντινίστα·
οι ένοπλοι απελευθερωτικοί αγώνες στο Ελ-Σαλβαδόρ και αλλού στην Κεντρική Αμερική και το τέλος του κάποτε εύκολου ελέγχου της περιοχής από τον ιμπεριαλισμό των ΗΠΑ·
η καθολική χρεοκοπία —όχι μόνο μεταφορικά, αλλά και κυριολεκτικά— των αναπτυξιακών στρατηγικών σε ολόκληρο τον κόσμο, [στρατηγικών] που αποτελούν αντικείμενο έμπνευσης και [μέσο] επιβολής κυριαρχίας από την πλευρά των «μητροπόλεων», καθώς και η έκρηξη τεράστιων δομικών αντιφάσεων στις τρεις κύριες βιομηχανικές δυνάμεις της Λατινικής Αμερικής: Αργεντινή, Βραζιλία και στο πλούσιο ακόμη και σε πετρέλαιο Μεξικό·
η δραματική και καθολική αποσύνθεση του καθεστώτος του Σάχη στο Ιράν και μαζί του η μείζων ήττα των από καιρό καθιερωμένων στρατηγικών των ΗΠΑ στην περιοχή, που απαιτούν την ύπαρξη απειληστικά επικίνδυνων υποκατάστατων στρατηγικών —προκειμένου να εφάρμοστούν απευθείας ή με πληρεξούσιο— συνεχώς έκτοτε³⁴.

Αυτό που έχει αλλάξει μετά την κατάρρευση του σοβιετικού συστήματος είναι η ανάγκη να βρεθεί δικαιολόγηση για την κλιμακούμενη επιθετική θέση του ιμπεριαλισμού των ΗΠΑ σε διάφορα τμήματα του κόσμου, ιδιαίτερα μετά τις απογοητεύσεις που προέκυψαν στην προσπάθεια αναζωογόνησης του δυτικού κεφαλαίου διαμέσου της οικονομικά υποστηρίξιμης παλινόρθωσης του καπιταλισμού στην πρώην Σοβιετική Ένωση —και παρά τις σχετικές, αλλά ακόμη ασαφείς επιτυχίες στη χειραγώγηση του πολιτικού μηχανισμού διαμέσου της δυτικής «βοήθειας». Οι «απελπιστικά επικίνδυνες υποκατάστατες στρατηγικές που επιβάλλονται απευθείας ή με πληρεξούσιο» κατέστησαν προφανείς στα χρόνια πριν και μετά τη σοβιετική διάλυση. Αλλά η εμφάνιση τέτοιων επικίνδυνων τυχοδιωκτικών στρατηγικών δε θα μπορούσε να αποδοθεί, όπως νομίζουν μερικοί, στη μοιραία εξασθένιση του αντιπάλου κατά τον ψυχρό πόλεμο. Μάλλον, η ίδια η σοβιετική κατάρρευση καθίσταται κατανοητή μόνο ως σκέραιο τίμημα της τρέχουσας δομικής κρίσης του συστήματος κεφαλαίου ως τέτοιου.

Ο Σάχης ως Αμερικανός πληρεξούσιος —καθώς και ως υποτιθέμενος εγγυητής απέναντι στον κίνδυνο ενός νέου Μοσαντέκ— υπηρέτησε το σκοπό του με ανελέητο έλεγχο του λαού του και με την αγορά τεράστιων ποσοτήτων όπλων από τη Δύση ως μέσων για να επιτύχει [αυτόν το σκοπό]. Από τη στιγμή που αποχώρησε, άλλος πληρεξούσιος έπρεπε να βρεθεί, προκειμένου να καταστρέψει τον επικίνδυνο ανταγωνιστή που μιλούσε για τον «Αμερικανό Σατανά». Το Ιράκ του Σαντάμ Χουσεΐν έμοιαζε να ανταποκρίνεται σε αυτόν το ρόλο, οπλισμένο ως τα δόντια από τις ΗΠΑ και άλλες δυτικές χώρες. Αλλά το Ιράκ είχε αποτύχει να καταστρέψει το Ιράν και κατέστη διαθέσιμο ως στοιχείο αστάθειας σε μια επι-

κίνδυνα ασταθή περιοχή του κόσμου, όπως προσδιορίστηκε από την ιμπεριαλιστική στρατηγική των ΗΠΑ. Επιπλέον ο Σαντάμ Χουσεϊν ως ο πρώην πληρεξούσιος των ΗΠΑ μπορούσε να υπηρετήσει τώρα ένα μεγαλύτερο σκοπό με την προώθησή του στο επίπεδο του μυθικού πανίσχυρου εχθρού που αντιπροσωπεύει όχι μόνο τον κίνδυνο που αποδίδονταν στη Σοβιετική Ένωση στα χρόνια του ψυχρού πολέμου, αλλά, πολύ περισσότερο από αυτό, απειλεί με χημικές και βιολογικές εχθροπραξίες —και δυνάμει με ένα πυρηνικό ολοκαύτωμα— ολόκληρο το δυτικό κόσμο. Δεδομένου αυτού του μυθικού εχθρού, ήταν αναμενόμενη η δικαιολόγηση όχι μόνο του πολέμου του Κόλπου, αλλά και ορισμένων μειζόνων έκτοτε στρατιωτικών επεμβάσεων στο Ιράκ, καθώς και της παρωμένης θανάτωσης ενός εκατομμυρίου παιδιών διαμέσου των κυρώσεων που επιβλήθηκαν στη χώρα ως αποτελέσματος επιταγών των ΗΠΑ που ιταμά έγιναν δεκτές από τις «μεγάλες δημοκρατίες» μας, οι οποίες κομπάζουν για τις δικές τους «ηθικές εξωτερικές πολιτικές».

Αλλά όλο αυτό δεν είναι αρκετό να συγκαλύψει την επιφάνεια της χρόνιας αστάθειας ακόμη και στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, για να μην αναφερθούμε στον υπόλοιπο κόσμο. Αυτοί που θεωρούν ότι ο σημερινός ιμπεριαλισμός δεν απαιτεί εδαφική κατοχή θα έπρεπε να το σκεφθούν και πάλι. Η στρατιωτική κατοχή για ένα απροσδιόριστο χρονικό διάστημα είναι ήδη προφανής σε τμήματα των Βαλκανίων (γίνεται μάλιστα παραδεκτό ότι πρόκειται για «απροσδιόριστη δέσμευση»), και ποιος μπορεί να υποδείξει κάποιο λόγο για τον οποίο παρόμοιες στρατιωτικές εδαφικές κατοχές δε θα ακολουθούσαν στο μέλλον σε άλλα τμήματα του κόσμου; Οι τρέχουσες τάσεις είναι δυσκίνυνες και το βάθεμα της κρίσης του συστήματος μπορεί να τις καταστήσει μόνο χειρότερες.

Κατά το παρελθόν υπήρξαμε μάρτυρες δύο εξαιρετικά επικίνδυνων εξελίξεων στο ιδεολογικό και οργανωτικό πλαίσιο του ιμπεριαλισμού των ΗΠΑ. Η πρώτη αφορά στο ΝΑΤΟ. Όχι απλά η σημαντική εξάπλωση προς Ανατολάς, που μπορεί να θεωρηθεί απειλή από τις ρωσικές αρχές, αν όχι σήμερα τουλάχιστον κάποια στιγμή στο μέλλον. Αλλά, ακόμη σπουδαιότερο, οι στόχοι και οι σκοποί της οργάνωσης έχουν ριζικά επαναπροσδιοριστεί, σε αντίφαση προς το διεθνές δίκαιο, μετασχηματίζοντάς το από αυτό που συνηθίζονταν να υποστηρίζεται κατά το παρελθόν ως καθαρά αμυντική στρατιωτική ένωση σε μια δύναμη τα μέγιστα επιθετική συμμαχία, που μπορεί να πράττει ό,τι θέλει χωρίς καμιά αναφορά σε μια νόμιμη εξουσία —ή, μάλλον, μπορεί να πράττει ό,τι ικανοποιεί και διατάσσεται από τις ΗΠΑ. Στην πρόσφατη (Μάιος 1999) σύσκεψη κορυφής του ΝΑΤΟ στην Washington τα μέλη του ΝΑΤΟ, υπό αμερικανική πίεση, «υιοθέτησαν μια νέα στρατηγική αντίληψη, με την οποία ισχυρίζονται ότι μπορούν να προσφεύγουν σε στρατιωτική δράση ακόμη και έξω από τα όρια του ΝΑΤΟ, χωρίς να νοιάζονται για την κυριαρχία άλλων χωρών και περιφρονώντας τα Ηνωμένα Έθνη»³⁵. Είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντικό από αυτή την άποψη το γεγονός «ότι η ιδεολογική νομιμοποίηση της νέας, αναμφισβήτητα επιθετικής, θέσης —που προσφέρθηκε με τη μορφή των είκοσι τεσσάρων “παραγόντων κινδύνου”— είναι προφανώς ετοιμόρροπη. Γίνεται μάλιστα παραδεκτό ότι από τους είκοσι τέσσερις παράγοντες κινδύνου μόνο πέντε μπορεί να θεωρηθεί ότι αντιπροσωπεύουν πραγματικό στρατιωτικό κίνδυνο»³⁶.

Η δεύτερη πρόσφατη επικίνδυνη εξέλιξη —σχεδόν ολοκληρωτικά αγνοημένη στη Δύση, δυστυχώς ακόμη και από την Αριστερά— αφορά στο Σύμφωνο Ασφαλείας Ιαπωνίας-ΗΠΑ,

που τροχοδρομήθηκε διαμέσου των ιαπωνικών κοινοβουλίων (τη Δίαιτα και τη Βουλή των Συμβούλων). Όπως σχολίασε ένας σημαντικός Ιάπωνας πολιτικός ηγέτης, ο Testuzo Fuwa, «η επικίνδυνη φύση του Συμφώνου Ασφαλείας Ιαπωνίας-ΗΠΑ έχει εξελιχθεί στο βαθμό που πιθανό να σύρει την Ιαπωνία στους πολέμους των ΗΠΑ, παραβιάζοντας το ιαπωνικό Σύνταγμα που αποκηρύσσει τον πόλεμο. Πίσω από αυτό είναι η ιδιαίτερα επικίνδυνη στρατηγική προληπτικών πληγμάτων των ΗΠΑ, με την οποία οι ΗΠΑ θα επεμβαίνουν σε άλλη χώρα και θα επιτίθενται αυθαίρετα σε όποια χώρα δεν είναι της αρεσκείας τους»³⁷. Δε χρειάζεται να ειπωθεί ότι η θέση που προορίζεται να ανατεθεί στην Ιαπωνία στα πλαίσια της «στρατηγικής προληπτικών πληγμάτων», στρατηγικής στα όρια της οποίας οι διαταγές απορρέουν από την Washington, συνίσταται στο ρόλο του «τροφοδότη κανονίων», που συνεισφέρει ταυτόχρονα γενναία στο οικονομικό κόστος των στρατιωτικών επιχειρήσεων³⁸, όπως εξαναγκάστηκε να πράξει επίσης στην περίπτωση του πολέμου του Κόλπου.

Ο έσχατος στόχος της προβαλλόμενης «στρατηγικής προληπτικών πληγμάτων» είναι, ασφαλώς, η Κίνα. Σχολιάζοντας τους επιθετικούς θορύβους και τις διαρροές στην Washington εναντίον της Κίνας την επομένη του βομβαρδισμού της κινεζικής πρεσβείας στο Βελιγράδι, ο αντιναύαρχος Eugene Cartoll, του Κέντρου Αμυντικών Πληροφοριών, ένας ανεξάρτητος εγκέφαλος, είπε: «Υπάρχει μια δαιμονοποίηση της Κίνας. Δεν είμαι βέβαιος ποιος την επιχειρεί, αλλά αυτές οι διαρροές ενοχληστρώνονται για να εμφανίσουν την Κίνα ως κίτρινο κίνδυνο»³⁹. Ο βομβαρδισμός της κινεζικής πρεσβείας παρουσιάστηκε αρχικά και δικαιολογήθηκε από τους εκπροσώπους του ΝΑΤΟ σαν «αναπόφευκτο, αν και θλιβερό, ατύχημα». Όταν αργότερα κατέστη αναμφισβήτητο ότι η πρεσβεία χτυπήθηκε από πυραύλους από τρεις διαφορετικές κατευθύνσεις, συνεπώς θα έπρεπε να είχε στοχευθεί με προσοχή, η Washington παρήγαγε μια μυθολογική εξήγηση: ότι η CIA δεν μπορούσε να έχει ένα σημειώ- νό χάρτη του Βελιγραδίου, διαθέσιμο [ωστόσο] στον οποιονδήποτε σε όποιο μικρομάγαζο. Αλλά έστω και έτσι, το μυστήριο παραμένει πλήρες όσον αφορά στο τι ήταν τόσο σημαντικό και νομιμοποιητικό σχετικά με το θεωρούμενο πριν από την ιστορία στόχο, που υποτίθεται ότι βρισκόταν κάποτε εκεί που ήταν η κινεζική πρεσβεία. Εξακολουθούμε να αναμένουμε κάποιες πειστικές απαντήσεις, που προφανώς δε θα έρθουν ποτέ. Μια λογική εξήγηση που θα μπορούσαμε να σκεφτούμε είναι το ότι η επιχείρηση σχεδιάστηκε ως πεδίο δοκιμής, από δύο απόψεις. Πρώτον, για να δοκιμάσει τον τρόπο με τον οποίο η κινεζική κυβέρνηση θα αντιδρούσε σε τέτοιες ενέργειες, εξαναγκάζοντάς τη να καταπιεί την ταπείνωση που τις συνοδεύει. Και δεύτερον, ίσως πιο σημαντικό: για να δοκιμάσει την αντίδραση της παγκόσμιας κοινής γνώμης, που αποδείχτηκε τελείως ήττα και υποχωρητική.

Τα προβλήματα που επιδρούν βαθιά στις σχέσεις ΗΠΑ-Κίνας δε θα μπορούσαν να είναι πιο σοβαρά. Κατά μία έννοια, αναδύονται από το αλλόκοτο γεγονός ότι «το κόμμα-κράτος δεν έχει βρει ακόμη τη θέση του στην παγκόσμια ελεύθερη αγορά»⁴⁰. Όταν ο παγκόσμιος ηγεμονικός ιμπεριαλισμός χρησιμοποιεί ως ιδεολογική νομιμοποίηση τις έννοιες της «δημοκρατίας» και της «ελεύθερης αγοράς», κάθε απομάκρυνση από μια τέτοια ιδεολογία —υποστηριζόμενη από μια μείζονα οικονομική και στρατιωτική δύναμη— αντιπροσωπεύει μια σοβαρή πρόκληση. Και αυτό που καθιστά την πρόκληση αρκετά ανυπόφορη είναι η προοπτική οικονομικών εξελίξεων σε βάρος των ΗΠΑ, δεδομένων των συγκρίσιμων σημειω- ριών ποσοστών εξάπλωσης, και σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο πληθυσμός της Κίνας

υπερβαίνει πέντε φορές εκείνον των Ηνωμένων Πολιτειών. Όπως εκτίθεται στο ίδιο άρθρο, όπου αντανakλώνται μεγάλες ανησυχίες για τις συνεχιζόμενες εξελίξεις, «περί το 2020 μόνη η κινεζική οικονομία θα είναι τρεις φορές εκείνη των ΗΠΑ»⁴¹.

Συνεπώς προς τον απολογητικό ρόλο του, ο *Economist* προσπαθεί να επιθέσει ένα λούστρο ευπρέπειας στη συνιστώμενη στρατιωτική προθυμία και ετοιμότητα να πεθάνει κάποιος για τη «δημοκρατία» και την «ελεύθερη αγορά». Σε ένα άρθρο στο *New Geopolitics* γίνεται λόγος για την αποδοχή μιας καραμπόλας «ανθρώπινων σάκων». Όχι βέβαια από τις ΗΠΑ, αλλά από τους «τοπικούς βοηθούς» τους. Με απεριόριστη υποκρισία ο *Economist* μιλάει για μια αναγκαία «ηθική στράτευση» στον πόλεμο από την πλευρά των δημοκρατιών, ζητώντας τους στο όνομα αυτής της ηθικής να αποδεχθούν ότι «ο πόλεμος είναι μια στιγμή που μπορεί να πεθάνεις, αλλά και να σκοτώσεις». Το να είναι ο αφοσιωμένος «τοπικός βοηθός» των ΗΠΑ είναι ο ρόλος που ανατέθηκε στην Ιαπωνία, με τη δικαιολογία της προβεβλημένης κινεζικής απειλής. Η εσωτερική αντιπολίτευση στη χώρα απέναντι στο επαναπροσδιορισμένο και επικίνδυνα εξαπλούμενο Αμερικανο-Ιαπωνικό Σύμφωνο Ασφαλείας χαρακτηρίζεται ως «νεύρωση». Ευτυχώς, η Κίνα θα καταστήσει τους Ιάπωνες λογικούς και θα ενδυναμώσει την απόφασή τους. Διότι «μια αναπτυσσόμενη Κίνα θα κάνει επίσης τη νευρική Ιαπωνία πιο έτοιμη να προσκολληθεί στη συμμαχία της με την Αμερική. Και πολύ πιθανό η Ινδία θα συναγάγει ένα παρόμοιο συμπέρασμα». Ο ίδιος ρόλος του αφοσιωμένου πιστού βοηθού ανατίθεται στην Τουρκία αλλά, εκφράζοντας την ελπίδα του *Economist*, και στην Ινδία, με το επιχείρημα ότι «οι στρατοί των συμμαχικών χωρών, που δε νοιάζονται για το αν οι στρατιώτες τους κάνουν την πρόσωπο με πρόσωπο δουλειά, μπορούν να σπεύσουν σε σωτηρία: να γιατί η Τουρκία έχει σημασία για τη συμμαχία⁴², και γιατί κάποια μέρα θα ήταν καλό να ζητηθεί η βοήθεια της Ινδίας». Σε αυτό το σχήμα των πραγμάτων η Ρωσία, επίσης, θα κατέχει μια ενεργητική θέση υπέρ των Αμερικανών, στην αντίθεσή τους προς την Κίνα. «Ανήσυχη για το τρωτό των ανατολικών εδαφικών περιοχών της, η Ρωσία μπορεί τελικά να επιλέξει να δώσει κάποια ουσία στους εύθραυστους δεσμούς της Συνεργασίας-για-Ειρήνη με το ΝΑΤΟ». Ο χαρακτηρισμός χωρών ως «νευρικών» και «ανήσυχων» —αν όχι σήμερα τότε αύριο— έχει να κάνει ολοκληρωτικά με αναμενόμενες συγκρούσεις με «τον ανερχόμενο γίγαντα της ανατολής», την Κίνα. Στη «νέα γεωπολιτική» η Κίνα παρουσιάζεται ως ο κοινός παρονομαστής κάθε προβλήματος, και ταυτόχρονα ως η λύση που θα κρακίζει όλους τους «ανήσυχους» και «νευρικούς» σε μια «Συμμαχία για τη Δημοκρατία» και σε μια «Συνεργασία-για την-Ειρήνη», που θα μπορούσε να ωθήσει ακόμη και μια δημοκρατική Ινδία [μια παραδοσιακά μη-συμπατασσόμενη χώρα] σε μια νέα, Νοτιο-Ασιατική εκδοχή της «Συνεργασίας-για-την-Ειρήνη»⁴³ υπό τις ΗΠΑ. Δε μας λένε, ωστόσο, ότι θα ζούμε ευτυχείς στο εξής, ή έστω ότι θα ζούμε.

Η ιστορία του ιμπεριαλισμού διακρίνεται σε τρεις φάσεις: 1. *Πρώτος ιμπεριαλισμός που οικοδομεί νέες αποικιακές αυτοκρατορίες*, [ιμπεριαλισμός] που έρχεται στην επιφάνεια διαμέσου της εξάπλωσης ορισμένων ευρωπαϊκών χωρών σε σχετικά εύκολα διαπερατά τμήματα του κόσμου. 2. «*αναδιανεμητικός*» ιμπεριαλισμός, που αποτελεί διακύβευμα ανταγωνισμού των μεγάλων δυνάμεων και των οιονεί-μονοπωλιακών εταιριών τους, [ιμπεριαλισμός] που ονομάστηκε από τον Λένιν «ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού», και ο οποίος περιλαμβάνει λίγους μόνο ανταγωνιστές, και ορισμένες μικρότερες δυνάμεις που

επιβίωσαν από το παρελθόν, φθάνοντας σε ένα τέλος αμέσως μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο· και 3. *Παγκόσμιος ηγεμονικός ιμπεριαλισμός*, με τις ΗΠΑ ως την κυρίαρχουσα δύναμη, όπως προδιαγράφηκε από την εκδοχή του Roosevelt για την «Πολιτική Ανοιχτών Θυρών», με τα προσχήματά της περί δημοκρατικής ευθυδικίας, που —αν και σταθεροποιημένος μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο— κατέστη ιδιαίτερα έντονος με την ανάδυση της δομικής κρίσης του συστήματος και την επιταγή να συγκροτηθεί η περιέχουσα πολιτική διατακτική δομή του κεφαλαίου με τη μορφή μιας «παγκόσμιας κυβέρνησης» και του κρατικού σχηματισμού της.

Αυτοί που διασκέδαζαν με την ψευδαίσθηση ότι η μεταπολεμική «νεο-αποικιοκρατία» είχε δημιουργήσει ένα σταθερό σύστημα, στο οποίο η πολιτική/στρατιωτική κυριαρχία είχε αντικατασταθεί από την άμεση οικονομική κυριαρχία, έτειναν να αποδώσουν ιδιαίτερο βάρος στους πρώην αποικιοκράτες ιμπεριαλιστές κυρίους μετά την τυπική διάλυση των αυτοκρατοριών τους, υποτιμώντας ταυτόχρονα τις φιλοδοξίες αποκλειστικότητας της παγκόσμιας ηγεμονικής κυριαρχίας των ΗΠΑ και των αιτιών που τη στηρίζουν. Φαντάστηκαν ότι με την ίδρυση «ινστιτούτων αναπτυξιακών σπουδών» —με το σκοπό της εκπαίδευσης μετααποικιακών πολιτικών και διοικητικών elites των πρώην αποικιών τους, ωθώντας προς την υιοθέτηση των δικών τους θεωριών και πολιτικών του «εκσυγχρονισμού» και της «ανάπτυξης»— θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν μια ουσιαστική συνέχεια προς το παλιό σύστημα. Αυτό που έθεσε τέλος σε τέτοιες ψευδαισθήσεις δεν ήταν μόνο η σαφώς διευρυμένη διεισδυτική ισχύς των αμερικανικών εταιριών, αλλά, ακόμη περισσότερο, η κατάρρευση της όλης «πολιτικής του εκσυγχρονισμού» σε κάθε σημείο, όπως συζητήθηκε και πιο πάνω.

Ωστόσο, το γεγονός ότι ο ηγεμονικός ιμπεριαλισμός των ΗΠΑ αποδείχθηκε επιτυχής, και εξακολουθεί να υπεριοχλεί, δε σημαίνει ότι μπορεί να θεωρηθεί σταθερός, και πολύ περισσότερο διαρκής. Το όραμα μιας «παγκόσμιας κυβέρνησης» υπό τη διεύθυνση των ΗΠΑ παραμένει μια προπαγανδιστική σκέψη «κατά βούλησιν», όπως ακριβώς η «Συμμαχία για τη Δημοκρατία» και η «Συνεργασία για την Ειρήνη», προεβλήθησαν —σε μια περίοδο πολλαπλασιαζόμενων στρατιωτικών συγκρούσεων και κοινωνικών εκρήξεων— σαν το σταθερό θεμέλιο της νεότερης εκδοχής της «Νέας Τάξης Πραγμάτων». Βρεθήκαμε σε αυτό το σημείο και πριν, όταν —μετά τη διάλυση του σοβιετικού συστήματος— ένα τέτοιο όραμα

βρήκε πρόσφορο έδαφος στις ΗΠΑ που ήταν ανήσυχες να κρατήσουν την καπιταλιστική μηχανή σε λειτουργία στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η επιλεκτική πρόοδος σε κράτη «ανάδυομένης αγοράς» παρέσχε μια εναλλακτική εξωτερική πολιτική προς τη νεκρή στρατηγική της συγκράτησης. Πρόκειται για την πολιτική που οραματίστηκαν οι ΗΠΑ ως το επίκεντρο του «Ενός Κόσμου» που ωθεί προς τη μοιρασμένη ευημερία, τη δημοκρατία και τις καλύτερες συνθήκες ζωής για όλους. Οι δυτικές εταιρίες θα εξωθούν τις τεχνολογίες προς τις φτωχότερες περιοχές του κόσμου, όπου η εργασία ήταν άφθονη, φθηνή και προικισμένη. Οι παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές, όχι πλέον υπό πολιτικό έλεγχο, θα παρείχαν κεφάλαιο. Σε λίγες δεκαετίες, θα αναδυόταν μια τεράστια διεθνής αγορά για καταναλωτές⁴⁴.

Οι προβλεπόμενες δεκαετίες πέρασαν, και είμαστε σε μια πολύ χειρότερη κατάσταση από οποτεδήποτε άλλοτε ακόμη και σε μια αναπτυγμένη καπιταλιστική χώρα όπως η Βρετανία, όπου σύμφωνα με τις τελευταίες στατιστικές ένα στα τρία παιδιά ζουν κάτω από το

όριο της φτώχειας, και στα είκοσι τελευταία χρόνια ο αριθμός τους *τριπλασιάστηκε*. Κατά τα λοιπά, δεν υποκείμεθα πλέον στην οφθαλμαπάτη μιας «τεράστιας διεθνικής αγοράς» που θα έφερνε ευημερία σε όλους, συμπεριλαμβανομένων των λαών της Ανατολής. Ο Κινέζος πρωθυπουργός, Zhu Rongji, επαινείται τώρα για «τις τολμηρές προσπάθειές του να μεταρρυθμίσει τον κρατικό τομέα, διαδικασία που σημαίνει *ανεργία για εκατομμύρια Κινέζων εργατών*»⁴⁵. Πόσα ακόμη εκατομμύρια εργατών —ή πράγματι εκατοντάδες εκατομμυρίων από αυτούς— πρέπει να μείνουν άνεργοι, πριν να μπορεί να υποστηριχθεί ότι η Κίνα αξιολογήθηκε τελικά ικανή «για μια θέση στην παγκόσμια ελεύθερη αγορά»; Προς το παρόν η συντακτική επιτροπή του *Economist* μπορεί μόνο να εκφράσει την ελπίδα, και να προβλέψει την πραγμάτωσή της, ότι το κινεζικό σύστημα θα ανατραπεί⁴⁶, και να προβάλει τη στρατιωτική λύση σε άλλα άρθρα, όπως είδαμε πιο πάνω. Αυτό που είναι κοινό στις δύο προσεγγίσεις είναι η παντελής απουσία κάθε αίσθησης της πραγματικότητας. Διότι, ακόμη και αν το κινεζικό σύστημα μπορούσε να ανατραπεί σήμερα ή αύριο, αυτό δε θα αποτελούσε λύση στο παραμικρό σε σχέση με την ολοσχερή διάψευση των αισιόδοξων προσδοκιών, που είχαν κάποτε αποδοθεί στα «κράτη των αναδυόμενων αγορών» και στην προσδοκούμενη σημασία τους «να κρατήσουν την καπιταλιστική μηχανή σε λειτουργία στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου».

Στο μεταξύ οι αντιφάσεις και οι ανταγωνισμοί, σε σύνδεση προς ανεκρίζωτες αιτίες, εξακολουθούν να οξύνονται. Υπό την κυριαρχία του κεφαλαίου, που είναι *δομικά* ανίκανο να επιλύσει τις αντιφάσεις του —έξου και ο δρόμος της *μετάθεσης* της «στιγμής της αλήθειας», μέχρι η συσσωρευμένη πίεση απολήξει σε ένα είδος έκρηξης— υπάρχει μια τάση παρερμηνείας του ιστορικού χρόνου, τόσο στη διάσταση του παρελθόντος όσο και σε εκείνη του μέλλοντος, με το σκοπό διαιώνισης του παρόντος. Και ακριβώς επειδή το κατεστημένο παρόν πρέπει να προβάλλεται άχρονα στο μέλλον, το παρελθόν πρέπει επίσης να εμφανίζεται πλασματικά σαν το πεδίο της αιώνιας παρουσίας του συστήματος σε άλλη μορφή, έτσι ώστε να απομακρύνει τους πραγματικούς ιστορικούς προσδιορισμούς και τους χρονικούς περιορισμούς του παρόντος. Ως αποτέλεσμα των παραμορφωτικών συμφερόντων που βρίσκονται στις ρίζες της σχέσης του κεφαλαίου με το χρόνο, [το κεφάλαιο] δεν μπορεί να έχει ούτε *μακροπρόθεσμη προοπτική* ούτε μια αίσθηση του *επείγοντος*, ακόμη και όταν η έκρηξη επίκειται. Επιχειρήσεις προσανατολίζονται προς, και η επιτυχία τους μετράται με την πραγμάτωση προβολών που συνελήφθησαν στην πιο μυκητική κλίμακα του χρόνου. Να γιατί διανοούμενοι που υιοθετούν την οπτική γωνία του κεφαλαίου αρέσκονται να ισχυρίζονται ότι οτιδήποτε λειτούργησε στο παρελθόν —ενθυλακωμένο στην εξιδανικευτική μέθοδο του να κάνεις κάτι «λίγο λίγο»— προορίζεται να λειτουργήσει και στο μέλλον. Αυτή είναι μια επικίνδυνη πλάνη. Διότι ο χρόνος δεν είναι με το μέρος μας, δεδομένης της σωρευόμενης πίεσης των αντιφάσεών μας. Η πρόβλεψη του *Economist* για την ευτυχή ευθυγράμμιση όλων των «νευρικών» και «ανήσυχων» χωρών προς τις στρατηγικές των ΗΠΑ είναι, στην καλύτερη περίπτωση, μια αυθαίρετη προβολή του παρόντος στο μέλλον, αν όχι μια ολοσχερής παρερμηνεία των πραγματικότητων του παρόντος, προκειμένου να τις καταστήσουμε συμβατές με το μέλλον που προβλέπεται «κατά βούλησιν». Διότι ακόμη και οι αντιφάσεις του παρόντος ανάμεσα στις ΗΠΑ και στην Ιαπωνία, καθώς και μεταξύ Ρωσίας και ΗΠΑ, είναι πολύ μεγαλύτερες από εκείνες που επιτρέπει το σχήμα που υιο-

θετήθηκε, γεγονός που ισχύει πολύ περισσότερο για τη δυναμική εκτύλιξή τους στο μέλλον. Ούτε θα έπρεπε να αγνοεί κάποιος τις αντικεμενικές συγκρούσεις συμφέροντος ανάμεσα στην Ινδία και στις ΗΠΑ, προκειμένου να τις μεταμορφώσει σε αρμονία στην περίπτωση της υποστηριζόμενης «νευρικότητας» σχετικά με την Κίνα. Επιπλέον, ακόμη και η φαινομενική αρμονία των ΗΠΑ με την «Ευρωπαϊκή Ένωση» στα πλαίσια του ΝΑΤΟ δε θα έπρεπε να θεωρηθεί εξασφαλισμένη, δεδομένων των ευκρινών σημείων «δια-ιμπεριαλιστικών» συγκρούσεων τόσο μέσα στην ΕΕ όσο και ανάμεσα στην ΕΕ και τις ΗΠΑ⁴⁷.

Επίλογος

Όπως είδαμε νωρίτερα, το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα στις ΗΠΑ στη στροφή του αιώνα απέτυχε εξαιτίας «της συμφιλίωσης της εργασίας με τα trusts και την υποστήριξη της εξωτερικής πολιτικής τους». Το συμπέρασμα του πρώην συνεργάτη του Lincoln, του George S. Boutwell, το 1902, ότι «η τελική προσπάθεια για τη σωτηρία της πολιτείας πρέπει να γίνει από τις εργαζόμενες και τις παραγωγικές τάξεις» ηχεί προφητικά ακόμη και σήμερα. Διότι οι προϋποθέσεις της επιτυχίας παραμένουν οι ίδιες και μόνο οι αμερικανικές «εργαζόμενες και παραγωγικές τάξεις» μπορούν να εξουδετερώσουν την καταστροφική ορμή του κεφαλαίου προς έναν παγκόσμιο ηγεμονικό ιμπεριαλισμό. Καμιά πολιτική/στρατιωτική εξουσία στη γη δεν μπορεί να επιτύχει «εκ των έξω» αυτό που πρέπει να γίνει «εκ των έσω» από ένα κίνημα που προσφέρει μια θετική εναλλακτική στην υπάρχουσα τάξη πραγμάτων.

Φυσικά, αυτό δε σημαίνει ότι οποιοσδήποτε άλλος μπορεί να κάθεται πίσω και να περιμένει μέχρι να ολοκληρωθεί η απαιτούμενη δραστηριότητα, διότι ουδέποτε μπορεί να ολοκληρωθεί σε απομόνωση. Τα προβλήματα και οι αντιφάσεις διαπλέκονται τόσο αξεδιάλυτα, ώστε η λύση τους απαιτεί βαθιές αλλαγές και σε άλλα τμήματα του κόσμου. Οι βαθύτερες αιτίες των εκρηκτικών αντιφάσεων πρέπει να αναζητηθούν παντού, διαμέσου της συμμετοχής σε μια διεθνή επιχείρηση, τα επιμέρους συστατικά της οποίας διεκδικούν το δικό τους μερίδιο στο θηριώδες δίκτυο αντιφάσεων του κεφαλαίου, σε αλληλεγγύη προς τις «εργαζόμενες και παραγωγικές τάξεις» —με τα λόγια του Marx, με τους «ελεύθερα συνεταιριζόμενους εργάτες»— στην Αμερική και αλλού στον κόσμο. Η «συμφιλίωση» των Αμερικανών εργατών «με τα trusts και η υποστήριξη προς την εξωτερική πολιτική τους» στη στροφή του αιώνα οφείλεται, από την πλευρά του κεφαλαίου, στην παροχή διεξόδων ιμπεριαλιστικής εξάπλωσης και, συνεπώς, στην αναβλητική μετατόπιση των αντιφάσεών του και, από τη θετική πλευρά της εργασίας, στην απουσία των αντικεμενικών και υποκεμενικών συνθηκών μιας βιώσιμης ηγεμονικής εναλλακτικής απέναντι στον τρόπο ελέγχου της κοινωνικής αναπαραγωγής από το κεφάλαιο. Μια εναλλακτική που είναι αδιανόητη χωρίς διεθνή αλληλεγγύη προσανατολισμένη προς τη δημιουργία μιας τάξης πραγμάτων ουσιαστικής ισότητας.

Ακολουθώντας τα βήματα του Marx, η Rosa Luxemburg εξέφρασε με εντυπωσιακό τρόπο το δίλημμα που οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε: «Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα». Όταν ο Marx διατύπωσε για πρώτη φορά την πρόκληση εκδοχής αυτής της ιδέας, την ενέταξε στον ακραίο ιστορικό ορίζοντα των εκτυλισσόμενων αντιφάσεων. Κατά την άποψή του, αυτές

τις αντιφάσεις έπρεπε να αντιμετωπίσουν τα άτομα κάποια στιγμή στο απροσδιόριστο μέλλον με την επιταγή να κάνουν τις ορθές επιλογές για την κοινωνική τάξη πραγμάτων που όφειλαν να υιοθετήσουν, προκειμένου να διασώσουν την ίδια τους την ύπαρξη.

Την εποχή που η Rosa Luxemburg μιλούσε για την ξεκάθαρη εναλλακτική, η δεύτερη φάση του ιμπεριαλισμού ήταν στο απόγειό της, προκαλώντας σε ευρεία κλίμακα το είδος της καταστροφής που ήταν αδιανόητο σε ένα προγενέστερο στάδιο ανάπτυξης. Αλλά η χρονική κλίμακα για το διάστημα που το σύστημα του κεφαλαίου θα συνέχιζε να επιβεβαιώνεται με τη μορφή της «παραγωγικής καταστροφής» και της «καταστροφικής παραγωγής» του, παρέμενε απροσδιόριστο στα χρόνια της Rosa Luxemburg, καθώς καμιά μεμονωμένη δύναμη —ούτε ακόμη και όλες μαζί— ήταν σε θέση να καταστρέψουν την ανθρωπότητα με τις ολέθριες συγκρούσεις τους.

Σήμερα η κατάσταση είναι ποιοτικά διαφορετική, και αυτό για το λόγο ότι η πρόταση της Rosa Luxemburg έχει προσλάβει δραματικά επείγοντα χαρακτήρα. Δεν υπάρχουν οδοί διαφυγής για πραγματοποιήσιμες συμφιλιοτικές αποδράσεις. Εξάλλου, και αν ακόμη ήταν δυνατό να βεβαιωθεί ότι η ιστορική φάση του παγκόσμιου ηγεμονικού ιμπεριαλισμού θα αποτύχει, καθώς είναι ανίκανος να επιλύει ή να μεταθέτει για πάντα τις εκρηκτικές αντιφάσεις του συστήματος, αυτό δε θα μπορούσε να αποτελέσει εξασφάλιση για το μέλλον. Πολλά από τα προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπίσουμε —από τη χρόνια δομική ανεργία μέχρι τις μείζονες διεθνείς οικονομικές και πολιτικοστρατιωτικές συγκρούσεις που αναφέρθηκαν ενδεικτικά πιο πάνω, και την ολοένα και περισσότερο διαδιδόμενη οικολογική καταστροφή, παντού [πλέον] εμφανή— απαιτούν συνδυασμένη δράση στο εγγύτατο μέλλον. Η χρονική κλίμακα μιας τέτοιας δράσης μπορεί να μετρηθεί ίσως σε λίγες δεκαετίες, αλλά οπωσδήποτε όχι σε αιώνες. Ο χρόνος μας εξαντλείται. Συνεπώς, μόνο μια ριζοσπαστική εναλλακτική στον κατεστημένο τρόπο ελέγχου της κοινωνικής μεταβολικής αναπαραγωγής μπορεί να προσφέρει διέξοδο από τη δομική κρίση του κεφαλαίου. Να γιατί ο ερχόμενος αιώνας —μόνο λίγους μήνες μακριά μας σήμερα— προορίζεται να υπάρξει ως ο αιώνας του [διλήμματος] «Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα».

Μετάφραση: Αλέξανδρος Α. Χρύσης

Σημειώσεις

1. *The Power of Ideology*, Harvester Wheatsheaf, London and New York University Press, New York 1989, pp. 462-470.
2. «Marxism Today», μια συνέντευξη που δημοσιεύτηκε στο *Radical Philosophy*, No. 62, Autumn 1992, αναδημοσιευμένη στο Μέρος IV του *Beyond Capital*, Merlin Press, London, and Monthly Review Press, New York 1995. Το απόσπασμα είναι από τις σσ. 995-996 της τελευταίας βιβλιογραφικής αναφοράς.
3. Marx, *Grundrisse*, p. 488.
4. *Ibid.*, pp. 408, 410.
5. *Ibid.*, p. 540.
6. Walt Rostow, *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, 1960, p. 155.

7. Βλ. ένα βαρυσήμαντο άρθρο της σύνταξης του *Economist* του Λονδίνου με τον τίτλο «Καιρός να θάψουμε τον Keynes» (3 July 1993, pp. 21-22): ένα ερώτημα που απαντήθηκε από τους συντάκτες του *Economist* με ένα εμπατικό «ναι».

8. *The Economist*, 31 December 1991, p. 12.

9. Ένα χτυπητό παράδειγμα του διαφορικού ποσοστού εκμετάλλευσης δόθηκε από ένα μείζονα Φιλιππινέζο ιστορικό και πολιτικό στοχαστή, τον Renato Constantino. Έγραψε: «Η Ford Philippines Inc., ιδρύθηκε το 1967, είναι τώρα [τέσσερα χρόνια αργότερα] 37η στον κατάλογο των 1000 μεγαλύτερων εταιριών στις Φιλιππίνες. Το 1971 ανακοίνωσε μια απόδοση στις μετοχές της τάξης του 121,32%, ενώ η συνολική απόδοση στις μετοχές σε 133 χώρες κατά τον ίδιο χρόνο ήταν της τάξης του 11,8%. Πέρα από όλα τα κίνητρα που αποσπασθήσαν από την κυβέρνηση, τα υψηλά κέρδη της Ford οφείλονται κυρίως στη φθηνή εργασία. Ενώ στις ΗΠΑ η μέση ωριαία αμοιβή για την εξειδικευμένη εργασία κατά το 1971 ήταν σχεδόν \$7,50, η μέση αμοιβή για παρόμοια εργασία στις Φιλιππίνες ήταν μόλις \$0,30» (Renato Constantino, *Neo-Colonial Identity and Counter Consciousness: Essays in Cultural Decolonization*, Merlin Press, London 1978, p. 234). Τα σχετικά προνόμια, που απολάμβαναν κατά το παρελθόν οι εργατικές τάξεις στις καπιταλιστικά αναπτυγμένες χώρες, άρχισαν να διαβρώνονται στις τρεις τελευταίες δεκαετίες, ως αποτέλεσμα και της συρρίκνωσης των ορίων του κεφαλαίου καθώς και της συνεχούς διεθνούς παραγο-σμποποίησης. Αυτή η προς τα κάτω εξίσωση του διαφορικού ποσοστού εκμετάλλευσης αποτελεί την πιο σημαντική τάση ανάπτυξης στην εποχή μας και είναι υποχρεωμένη να επαληθεύεται με αύξουσα δομικότητα στις ερχόμενες δεκαετίες.

10. Ήδη η Rosa Luxemburg υποστήριξε προφητικά και με έμφαση την αύξουσα σημασία της στρατοκρατικής παραγωγής, γυρνώντας πίσω στα 1913, επισημαίνοντας ότι «το ίδιο το κεφάλαιο ελέγχει τελικά αυτή την αυτόματη και ρυθμική κίνηση της στρατοκρατικής παραγωγής διαμέσου της νομοθεσίας και ενός Τύπου, η λειτουργία του οποίου συνίσταται στη διαμόρφωση της λεγόμενης “κοινής γνώμης”. Να γιατί αυτός ο συγκεκριμένος τομέας της καπιταλιστικής συσσώρευσης φαίνεται κατ' αρχήν ικανός για απεριόριστη εξάπλωση» (Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, Routledge, London, 1963, p. 466.) Ο ρόλος του ναζιστικού φασισμού στην περαιτέρω επέκταση της στρατοκρατικής παραγωγής είναι αρκετά προφανής, όσο είναι πράγματι η θαυμαστή (και ιδιαίτερα σπάταλη) «έξωθεν βοήθεια», που παρέχεται προς το κεφάλαιο στις «δυτικές δημοκρατίες» και άλλου από το στρατιωτικό και βιομηχανικό σύμπλεγμα μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Μια εξίσου σημαντική, αν και άλλου είδους, «έξωθεν βοήθεια» παρασχέθηκε στο κεφάλαιο από όλες τις παραλλαγές του κενόνομιου στις μεταπολεμικές δεκαετίες. Αυτό που είναι λιγότερο προφανές, από αυτή την άποψη, είναι η συνειδητή αφοσίωση του F. D. Roosevelt στον ίδιο στόχο ήδη πριν την εκλογή του στην προεδρία. Προέβλεπε ακόμη την καταδίκη αυτού που αργότερα έγινε γνωστό ως «νεοφιλελευθερισμός», επιμένοντας —σε μια ομιλία της 2ας Ιουλίου 1932— ότι «πρέπει να ανακαλέσουμε αμέσως αυτές τις προβλέψεις του νόμου, που εξωθούν την ομοσπονδιακή κυβέρνηση να εισέλθει στην αγορά προκειμένου να ανταλλάξει, να πουλήσει, να κερδοσκοπήσει σε αγροτικά προϊόντα σε μια μάταιη προσπάθεια να μειώσει τα αγροτικά πλεονάσματα. Και είναι ο λαός που συζητεί να κρατήσει την κυβέρνηση μακριά από την επιχειρηματική δραστηριότητα» (F. D. Roosevelt, «The New Deal Speech Before the Democratic Convention», Chicago, Illinois, 2 July 1932).

11. Paul Baran, *The Political Economy of Growth*, Monthly Review Press, New York, 1957, p. vii.

12. *The Economist*, 17 November 1957.

13. Το σχόλιο του *Observer* στον «Εναρκτήριο Λόγο» του Roosevelt, που εκφωνήθηκε στην Washington D.C., στις 4 Μαρτίου 1933. Περιέχεται και στο *Nothing to Fear: The Selected Addresses of Franklin Delano Roosevelt, 1932-1945*, ed. by B. D. Zevin, Hodder & Stoughton, London, 1947, p. 13.

14. F. D. Roosevelt, «First Inaugural Address», 4 March 1933.

15. F. D. Roosevelt, «Annual Message to Congress», Washington D.C., 11 January 1944.

16. P.C. No 992, 23 February 1995. Απόσπασμα από το Thomas H. Greer, *What Roosevelt Thought: The Social and Political Ideas of Franklin D. Roosevelt*, Angus & Robertson, London, 1958, p. 169.

17. *Ibid.*

18. F. D. Roosevelt, «Address on the Fiftieth Anniversary of the Statue of Liberty», New York City, 28 October 1936.

19. Harry Magdoff, *The Age of Imperialism: The Economics of US Foreign Policy*, Monthly Review Press, New York, 1966, p. 15.

20. Ο Roosevelt δεν προσπάθησε να αποκρίνεται ότι ήθελε να δικαιολογήσει τις ενέργειές του στο όνομα μιας κατάστασης ανάγκης που προσομοιάζει προς τον πόλεμο. Όπως το έθεσε: «Θα ζητήσω από το Κογκρέσο ευρεία εκτελεστική εξουσία, προκειμένου να διεξαγάγω έναν πόλεμο εναντίον της κατάστασης έκτακτης ανάγκης, τόσο

εξουσία όση θα μου ανευθίθετο αν πράγματι είχαμε δεχθεί εισβολή από ξένο εχθρό» (F. D. Roosevelt, «First Inaugural Address»).

21. F. D. Roosevelt, «Second Inaugural Address», Washington D.C., 20 January 1937. Ο Roosevelt υποστήριξε επίσης, στο ίδιο πνεύμα, ότι λίγο από το παραχθέν κέρδος «αφιερώθηκε στη μείωση των τιμών. Ο καταναλωτής ξεχάστηκε. Πολύ μικρό μέρος των κερδών πήγε στην αύξηση των μισθών — ο εργάτης ξεχάστηκε, και σε καμία περίπτωση δεν πληρώθηκαν επίσης αποδόσεις μετοχών — ο μέτοχος ξεχάστηκε» («Roosevelt's New Deal Speech»). Τώρα τους θυμούνται, και καθετί μπορεί να τεθεί ορθά. Αυτό που λείπει από έναν τέτοιο λόγο είναι η αναγνώριση σοβαρών αντικειμενικών ασυμβατοτήτων. Αυτό είναι που καθιστά το λόγο του Roosevelt σε πολλές περιπτώσεις εκτός πραγματικότητας ρητορικό.

22. Daniel B. Schirmer, *Republic of Empire: American Resistance to the Philippine War*, Schenkman Books Inc., Rochester, Vermont, n. d., pp. 1-3. Ο συγγραφέας διευκρινίζει, επίσης, πιστός στο αρχικό ιστορικό πλαίσιο του, για ποιο λόγο το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα στη στροφή του αιώνα έμελλε να αποτύχει: «Το 1902 ο George S. Boutwell, ο επικεφαλής της αντιιμπεριαλιστικής ένωσης και κάποτε συνεργάτης του Lincoln, κατέληξε ότι η ηγεία ενός επιτυχούς αγώνα κατά του ιμπεριαλισμού έπρεπε να βρίσκεται στα χέρια των εργατών. Είτε σε ακροατήριο συνδικαλιστών της Βοστώνης: «Η τελική προσπάθεια για τη σωτηρία της δημοκρατίας πρέπει να γίνει από τις εργατικές και παραγωγικές τάξεις». Αν αυτή ήταν η περίπτωση, ήταν προφανές ότι οι Αμερικανοί εργάτες, προς στιγμή, δεν ήταν έτοιμοι να αναλάβουν την ευθύνη τους, καθώς κυριαρχούνταν από ανθρώπους όπως οι Gompers, που ξεδίπλωναν μια πολιτική συμφιλίωσης με τα trusts και υποστήριζαν την εξωτερική πολιτική τους. Οτιδήποτε και αν επεφύλασσε το μέλλον για τη άποψη του Boutwell κατά το χρόνο που μιλούσε, οι αντιιμπεριαλιστές υποχώρησαν σε επικροτή αντιπροσώπευαν μια ιδεολογία χωρίς σταθερή και αναπτυσσόμενη κοινωνική βάση» (Ibid., p. 258).

23. Το ζήτημα δεν περιοριότηκε στη Γαλλική Ινδοκίνα. Η στάση του Roosevelt ήταν εξίσου απορριπτική για τις όποιες γαλλικές φιλοδοξίες σχετικά με τη διατήρηση της κατοχής των αποικιών της Νότιας Αφρικής, ιδιαίτερα του Μαρόκου. Βλέπε από αυτή την άποψη την επιστολή στον Cordell Hull με ημερομηνία 24 Ιανουαρίου 1944, όπως περιέχεται στο βιβλίο του T. H. Greer, p. 168, που αναφέρθηκε στην υποσημείωση 16.

24. Βλέπε το περιβόητο βιβλίο του δημοκρατικού γεροσυαστή των ΗΠΑ, *Pandaemonium: Ethnicity in International Relations*, Oxford University Press, 1993.

25. Noam Chomsky, «The Current Bombings», *Spectre*, No. 7, Summer 1999, p. 18.

26. Jeffrey Sachs, «Helping the world's poorest», *The Economist*, 14 August 1999, pp. 16, 22.

27. Χαρακτηριστικά ο *Economist*, στο άρθρο της σύνταξης για τη φτώχεια στον «υπανάπτυκτο κόσμο», τονίζει τα τοπικά ζητήματα («ικανοποιητικά αποθέματα νερού» —που πρέπει να εξασφαλίζονται από «πωλητές νερού», παρά με τον «αγώνα για εγκατάσταση ακριβών αποθεμάτων με σωληνώσεις στο σπίτι», «ασφαλείς αποχετεύσεις» και «τακτική συλλογή σκουπιδιών»), καταλήγοντας ότι «οι καίριες απαντήσεις έγκεινται στο να καταστούν οι τοπικές κυβερνήσεις πιο αποτελεσματικές και πιο υπεύθυνες» («Helping the world's poorest», *The Economist*, 14 August 1999, p. 11.) Η αλήθεια είναι, βέβαια, ότι οι τοπικές κυβερνήσεις των υπό συζήτηση χωρών μειονεκτούν απελπιστικά εξαιτίας των πηγών που τους παρέχονται από τις εθνικές κυβερνήσεις, που με τη σειρά τους είναι, με τον πιο άδικο τρόπο, εγκλωβισμένες στην αυτοτροφοδοτούμενη διατήρηση των δομικών ιεραρχιών του παγκόσμιου συστήματος του κεφαλαίου.

28. Βλ. τη δήλωση παραίτησης του Michael Heseltine (9 Ιανουαρίου 1986), απόσπασμα από το I. Mészáros, «The Present Crisis» (1987), ανατυπωμένο στο Part IV, του *Beyond Capital*, pp. 952-964.

29. Ibid., p. 952.

30. Ibid., pp. 954-958.

31. Οι καλές προθέσεις του Jeffrey Sachs καθίστανται σαφείς όταν γράφει ότι «το παγκόσμιο καθεστώς που διέπει τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας απαιτεί μια ανανέωση. Οι ΗΠΑ κυριάρχησαν πάνω στον κόσμο, προκειμένου να σκληρύνουν τους κώδικες ευρεσιτεχνίας και να περιορίσουν την πνευματική πειρατεία. Αλλά τώρα διεθνικές εταιρίες και θεσμοί πλούσιων χωρών κατοχυρώνουν την ευρεσιτεχνία στα πάντα. Οι φτωχοί θα συντριβούν, αν δεν επιδειχθεί κάποια φρόνηση και ευθυδικία σε αυτή την έκφρενη διαδικασία» (J. Sachs, op. cit., p. 22). Ωστόσο, γίνεται απελπιστικά εξωπραγματικός, όταν περιγράφει τους προσδιορισμούς πίσω από τις πολιτικές που κριτικάρει ως «απίστευτα αστόχαστες» (Ibid., p. 16) Δεν υπάρχει τίποτε «αστόχαστο» σε σχέση προς τέτοιες πολιτικές, πολύ περισσότερο «απίστευτα αστόχαστο», που να υποδεικνύει ότι μπορεί να θεραπευθούν από μια έλλογη φώτιση (όπως η «ανάμνηση» του Roosevelt γι' αυτό που είχε «ξεχάσει»). Αντίθετα, υπάρχουν ενστικτώδεις σκληρή μελετημένων, καλά υπολογισμένων και ανελήγχα επιβεβλημένων αποφάσεων, που απορρέουν από τις δομικά διασφαλισμένες ιεραρχίες και τις αντικειμενικές επιταγές του κεφαλαίου. Και πάλι το πραγματικό ζή-

τημα δεν είναι η απουσία μιας έλλογης βαθύτερης γνώσης —που τώρα προσφέρεται ευχαρίστως— αλλά η πραγματικότητα ακαταμάχητων ασυνεχειών: στην περίπτωση του Sachs πρόκειται γι' αυτή ανάμεσα σε «φρόνηση και ευθυδικία». Διότι αυτό που θα πρότεινε η «φρόνηση», ο ριζικός αποκλεισμός κάθε δυνατού στοχασμού «ευθυδικίας» πρέπει να το ακυρώσει. Να γιατί το άρθρο του Jeffrey Sachs —δεδομένης της στάσης σεβασμού του αρθρογράφου απέναντι στην «κοινωνία της αγοράς» (που δεν μπορεί ούτε να αποκληθεί με το πραγματικό όνομά της)— καταλήγει σε μια πλήρως πλασματική «λύση αγοράς».

32. Ο Ανδρέας Παπανδρέου μου είπε το 1973 πώς απελευθερώθηκε από τη φυλακή των συνταγματαρχών. Ένα πρώην μέλος της Ομάδας Εργεμάτων του προέδρου Kennedy, ο John Kenneth Galbraith, προς τιμήν του, πήγε να δει τον πρόεδρο Lyndon Johnson και τον παρακάλεσε θερμά για λογαριασμό του παλιού του φίλου από το πανεπιστήμιο Harvard. Ο Johnson κάλεσε μέσα τη γραμματέα του και της ζήτησε να τον συνδέσει με τον πρεσβευτή των ΗΠΑ στην Αθήνα. Συνέβη επιτόπου και ο Johnson είπε στον πρεσβευτή: «Πες σε αυτούς τους “πουτάνες γιους” να απελευθερώσουν αμέσως αυτόν τον καλό άνθρωπο» —πράγμα που έκαναν. Διότι γνώριζαν πολύ καλά ποιος είχε πράγματι την εξουσία στην Ελλάδα.

33. Αναφέρθηκε στον *Economist* λίγες μόνο εβδομάδες πριν την ανατροπή του καθεστώτος Μομπούτου. Η πλήρης φράση, όπως καταγράφηκε στον *Economist*, ήταν: «Γνωρίζουμε ότι είναι πουτάνας γιος, αλλά είναι δικός μας πουτάνας γιος».

34. István Mészáros, «Radical Politics and Transition to Socialism: Reflections on Marx's Centenary», που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στο βραζιλιάνικο περιοδικό *Escrita Ensaio*, Anno V, Summer 1983, pp. 105-124. Μια συντομότερη έκδοσή αυτού του άρθρου παρουσιάστηκε ως διάλεξη στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1983. Το άρθρο επαναδημοσιεύτηκε ολόκληρο ως Μέρος IV του *Beyond Capital*, pp. 937-951. Το απόσπασμα είναι από τις σσ. 943-944 του τελευταίου.

35. Shoji Niihara, «Struggle Against US Military Bases», *Dateline Tokyo*, No. 73, July 1999, p. 2.

36. József Ambrus, «A polgári védelem feladatai» (Οι σκοποί της Πολιτικής Άμυνας), σε ένα ειδικό τεύχος του *Ezredforduló*, αφιερωμένο στα προβλήματα της εισόδου της Ουγγαρίας στο NATO, *Strategic Enquiries of the Hungarian Academy of Science*, 1999, p. 32.

37. Testuzo Fuwa, «Address to Japan Peace Committee in its 50th Year», *Japan Press Weekly*, 3 July 1999, p. 15.

38. Αυτό συμβαίνει ήδη, καθώς η Ιαπωνία εξαναγκάζεται να πληρώσει για το τεράστιο κόστος της αμερικανικής στρατιωτικής κατοχής στη χώρα διαμέσου πολυάριθμων βάσεων των ΗΠΑ. «Το κόστος με το οποίο επιβαρύνθηκε η ιαπωνική κυβέρνηση το 1997, προκειμένου να διατηρήσει τις βάσεις των ΗΠΑ στην Ιαπωνία, έφθασε τα 4,9 δισ. \$, καταλαμβάνοντας την πρώτη θέση στον κόσμο (σύμφωνα με το “Allied Contribution to the Common Defence, 1999 Report”). Για κάθε στρατιώτη των ΗΠΑ που παραμένει στην Ιαπωνία, αυτό σημαίνει 122,500\$» (S. Niihara, op.cit., p. 3). Φυσικά, η «Κοινή Άμυνα» που υποστηρίζεται στη σχετική αναφορά δεν είχε να κάνει στο παραμικρό με την «άμυνα της Ιαπωνίας» εναντίον ενός πλασματικού «επιτιθέμενου», αλλά τα πάντα είχαν να κάνουν με την προστασία και ενδυνάμωση των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων των ΗΠΑ. «Οι ΗΠΑ χρησιμοποιούν τις βάσεις τους στην Ιαπωνία, συμπεριλαμβανομένων εκείνων στην Okinawa, για να διεξάγουν στρατιωτικές επεμβάσεις σε πολιτικά ασταθείς συνθήκες σε νοτιοανατολικές ασιατικές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Ινδονησίας. Το Μάιο του περασμένου χρόνου, όταν κατέπεσε το καθεστώς του Σουχάρτο στην Ινδονησία, μονάδες των Ειδικών Στρατιωτικών Δυνάμεων των ΗΠΑ επέστρεψαν ξαφνικά στον Αμερικανικό Σταθμό Torii στο χωριό Yomitan, στην Okinawa, διαμέσου της Αμερικανικής Βάσης Kadema στην Okinawa. Είχαν εκπαιδευτεί τις ειδικές Ινδονησιακές Στρατιωτικές Δυνάμεις (ABRI) που διέλυαν διαδηλώσεις στη χώρα. Η απότομη στροφή των μονάδων των Αμερικανικών Ειδικών Στρατιωτικών Δυνάμεων δείχνει τη μυστική δραστηριότητα που ανέπτυξαν στην Ινδονησία οι μονάδες US Green Beret που έδρευαν στην Okinawa» (Ibid.).

39. «Η Washington καλεί την Κίνα σε υποχώρηση, αλλιώς κινδυνεύει με Ψυχρό Πόλεμο», *The Daily Telegraph*, 16 May 1999, p. 15. Το ίδιο άρθρο μας πληροφορεί ότι «πληθώρα ιστορικών κατασκοπίας φαίνεται να έχει υπονομευθεί από πρόσωπα του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος ή του Πενταγώνου, που βλέπουν στην προστιτική των μακροπρόθεσμων συμφερόντων των Ηνωμένων Πολιτειών να έχουν ένα μεγάλο εχθρό». Προφανώς ο Σαντάμ Χουσεΐν δεν είναι αρκετά μεγάλος σε σχέση προς τις ιδεολογικές αιτιάσεις και την αιχόρσα στρατιωτική δαπάνη που αντιστοιχεί στο μακροπρόθεσμο σχεδιασμό της επιθετικής ιμπεριαλιστικής θέσης των ΗΠΑ.

40. Jonathan Story, «Time is running out for the solution of the Chinese puzzle», *Sunday Times*, 1 July 1999, p. 25.

41. Ibid. (Το άρθρο του Jonathan Story αποτελεί απόσπασμα από το βιβλίο του, *The Frontiers of Fortune*, που εκδόθηκε από τους Financial Times/Prentice Hall, London 1999).

42. Η σημασία της Τουρκίας ως «τοπικού βοηθού» των ΗΠΑ εκφράστηκε με δραματικό τρόπο την Άνοιξη με την ατιμωτική αποστολή του Οτσαλάν, του ηγέτη του κουρδικού PKK, στην Άγκυρα, κάτω από την πίεση των

ΗΠΑ, που ταπεινώσαν τους διάφορους Ευρωπαίους «τοπικούς βοηθούς» οι οποίοι αναμείχθηκαν σε αυτή την υπόθεση. Βλέπε Luigi Vinci, *La socialdemocrazia e la sinistra antagonista in Europa*, Edizioni Punto Rosso, Milano, 1999, p. 13.

43. «The New Geopolitics», *The Economist*, 31 July 1999, pp. 15-16.

44. Jonathan Story, op. cit., p. 33.

45. «Worried in Beijing», *The Economist*, 7 August 1999, p. 14.

46. Ibid. Η ανατροπή προβλέπεται ορισμένες φορές σε αυτό το μικρό άρθρο της σύνταξης.

47. Βλέπε μια προωθητική της σκέψης συζήτηση αυτών των προβλημάτων στο βιβλίο του Luigi Vinci που καταγράφεται στην υποσημείωση 42, ιδίως pp. 60-66.